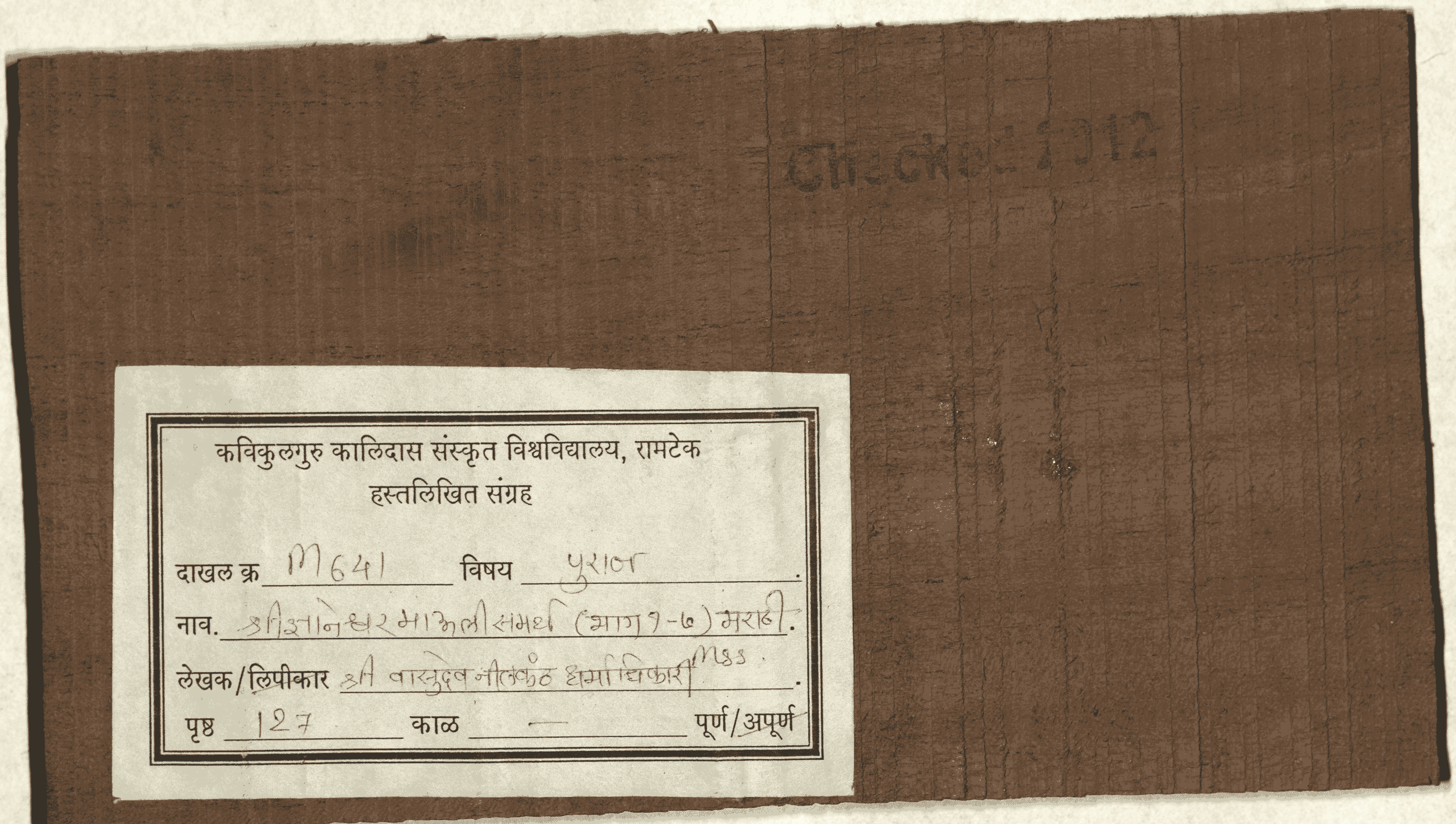

कविकुलगुरु - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

कविकुलगुरु कालिदास संस्कृत विश्वविद्यालय, रामटेक
हस्तलिखित संग्रह

दाखल क्र M641 विषय पुराण.

नाव. श्रीज्ञानेश्वर माऊली समर्थ (भाग १-८) मराठी.

लेखक/लिपीकार श्री वासुदेव नीलकंठ धर्माधिकारी Mss.

पृष्ठ 127 काळ — पूर्ण/अपूर्ण

दिंडी – वदे भीमकि निज कथा द्रौपदीला
करुनि सावधमन श्रवण करित्या पावा।
व्यजुनि सकलरि निश्चिन्त हरिसि भाव्वे।
अर्पिलपुनी प्रभु भेटलो स्वभावे॥

श्लोक – अथैकदा द्वारवत्यां वसतो रामकृष्णयोः।
सूर्योपरागः सुमहानासीत्कल्पक्षये यथा॥

श्लोक – तं ज्ञात्वा मनुजाः राजन् पुरस्तादेव सर्वतः।
स्यमंत पंचकं क्षेत्रं ययुः श्रेयोविधित्सया॥

आर्या - वसुदेवनंद पांडव कौरव सकुटुंब भेटले आत्प्त
झाले सर्वांसि सुहृद्वर भगवद्दर्शनामृत प्राप्त -
आर्या - नलिनाक्षा देवाच्या वैदर्भीप्रमुख सर्व भार्यांते
द्रुपदात्मजा म्हणे मज सांगा स्वीविवाहवृत्त आर्यांते
पद - भीमक बाळा म्हणे न्रृपाळ त्या शिशुपाळा मी न वरी ।
कमळनयन हरि विमळ चरित ते नवरा त्याची मी नवरी ॥
विदर्भ राजा जनिता माझा त्याची भार्या शुद्धमती ।
तिचे वांचले पांच पुत्र ते पांच विषय जणु अवतरती ॥
(रुक्मी ज्येष्ठ रुक्मरथो रुक्मबाहुरनंतरः । रुक्मकेशोर रुक्ममाली रुक्मिण्येषा स्वसा सती ।)
सरेख परिस त्या परिस लहान मी परि सर्वांची आवडती ।
बाळपणी यदुपाळ कथेच्या सुकाळ झाला दैवगती ॥
संत धरा ळ संतत येती तेथे असेन घरे पती ।
मला पाहुनी बळानुजाचे गुण आळापुनि खुळविती ॥
नित्य यथा मति कथा म्हणे पिता वृथा जाइना दिनराती ।
उपवर झाले म्हणोनि नृपवर माय बाप वर विचारिती ॥
म्हणति अनन्या धन्या कन्या द्या विठ्ठली स्वयंवरी ।
कमळनयन हरि विमळ चरित ते नवरा त्याची मी नवरी

आर्या- बापहि बंधुहि म्हणती द्यावी संसाररोग वैद्याते।
कृष्णा देवी रुक्मी हे ईनम्हणे बंधेचि चैद्याते॥

श्लोक- (तद् वेत्त्यासितापांगी वैदर्भी दुर्मना भृशम्।
तां बुद्धिलक्षणौदार्य रूपशील गुणाश्रयाम्।
कृष्णस्य सदृशीं भार्यां समुद्वोढुं मनो दधे॥

कामदा- भूप कुंडिन स्वामि हीपहा।
नायका
चेदि स्वामिला द्यावया सहा।(?)

आत्म कन्य का कर्म तोकरी
स्नेह बद्धतो स्नुनुच्या नरी.

आर्या- सुचलीयुक्ति सखीला स्वउरे स्निग्ध लिहूनि पत्रिकाविप्रा पाठविला आणायाप्र
मला हि
कृष्णाप्रीत्यर्थे प्रतिधिप्र प

दिंडी- पितर देवानां यथाविधी राजा। पूजि विप्रा जेववील महाराज॥
सुत लागी
मन्त्रे द्विजाति वृंद
करवि मंगल न्हाणवी आत्मपुत्री। करितरक्षा द्विजवरी हे वहम त्री॥

(दिंडी - नगर नारीनर करिति उत्सवासी
ध्वजा तोरण बहु लाउनी गृहासी।
दीप रंगावलि शोभती सुकाळी
गीत वाद्यांची होतसे धुमाळी॥

श्लोक - पितॄन्देवान्समभ्यर्च्य विप्रांश्चविधिवन्नृप।
भोजयित्वा यथान्यायं वाचयामास मंगलं॥

आर्या - वरकडु सर्व सुखी परि बहु चिंता रुक्मिणीकुरी नीजे
हकुचिरे डुचिंतनी ते पाय शिवाच्याहि सवदा मनीं
लोक सर्वही दुष्ट या परी ।

कामदा - कुलोक सर्वही हृष्ट आपसी
बाइमी
किंतु भीमकी दुःखिला तरी ॥
चिंतुनी हरी प्रार्थि तत्पदा ।
भो दयानिधे वारि आपदा ॥ ५

पद - लागली हळद शुभकाळी वाद्यांची विविध धुमाळी ॥
न्हाणुनी मज साडी पिवळी चोळीवर मुक्ता जाळी ॥
नगरात नच गुढी बाळी मंडपि मंडप भाळी ॥

चाल - लेवुनि मज अनुरागे ।
वैवाहिक वैदिक मार्गे ।
स्वस्ति वाचनादिक अंगे ।

टीप - सारिली नृपाळे न्याये
द्रुपदत्नपतनय - मजवरि लक्ष्मीयदुराय - आयके

पद - नमुनियां विवाहकाळा धाडिले नृप शिशुपाळा ॥
संवन्हाड संभ्रमे आला तो कुंडिन नाम पुराला ॥
उद्वेग जाहला मजला रोचेला उरी जणु भाला ॥

४

चाल - पत्रिका लिहिली निजकाजी ।
द्विजसुदेव करुनी राजी ।
धाडिता द्वारके माजी ।

दीप - पवनसा जवन तो जाये
आयके दुपदेन्द्र पतनये मज वरिले श्रीयदुराये ॥

श्लोक (तत्र शाल्वो जरासंधो दंतवक्रो विदूरथः ।
पौंड्रकाद्याः सहस्रशः
आजग्मुश्चैद्य पक्षीयाः ॥)

आर्या - नगरां वैदर्भीच्या शाल्वजरासंधदंतवक्र खल ।
आले शिशुपाळाला घेउनि आणिक भूपखल ॥

कामदा (द्वारके प्रती चालिला त्वरे ।
क्रमितसे पथीं शैल कंदरे ॥
पातला यदा दुर्ग भीतरी । पत्तनांतरी.
तुच्छ मानिलो निर्जरापुरी ॥)

ओवी - द्विज पावला द्वारका । वैकुंठ कैलासाहुनि अधिका ।
जेथे निवास जगन्नायका । विश्वव्यापका श्रीकृष्णा ॥

कटाव - चरती कामधेनु रिखुरे, समुद्र सुवर्णरत्नखचित धवळारे
फुललीं कांचनमय कल्हारे, कौतुक रीचिकोहरि मल्हारे,
समुद्रवलयित मलयमेरुसम निलय तरीच्चे, प्रलय संपत्या

कुवलय उगवे, कुरुणालयआलवाळे, यादवप्रवाळ
वल्ली भलीउगवली, कृष्णघनकल्पद्रुमफुळली,
कोमलतासेत्व पल्लुवली, मुक्तापुडेंचहुदेशींस्रवली
अमृतपुडेनम्रत्व लवली, सोमवंशतेजेटवटवली
स्थैर्य मंडपावरी सोठवली, संतवसंतामेटतांशांती
लवली, धवळीभूतप्रभाउद्धवली ॥ श्रीकृष्णांचि
कृष्णाच्यादेशाळयांची द्वारकानगरी शोभल । आश्चर्याची प्रेमाधिधारी ॥ द्वारकानगरी.
साकी- (जेथिल लोकविशोकु स्वसुखेलुब्धमानितीस्वर्गी ।
लाजति सुरवर योगी ज्ञानी नागरिकांच्यावर्गी ॥)

श्लोक- (दृष्ट्वाब्रह्मण्यदेवस्त्वमवरुद्ध निजासनात् ।
उपवेश्यार्हयांचक्रे यथात्मानं दिवौकसः ॥)
साकी- शंभुशिरी ज्याचे चरणोदक वेद जयाते वंदी ।
तो तीर्थरूपतीर्थी चाही मुनिपादोदक वंदी ॥
कामदा- ~~भुंकु टेस्य वारस्व~~
जो बिल्यावरी स्वस्थ झालिया । स्वस्थ झालियाजेचि ज्यावरी
सेविपादतो प्रीतिने
(~~चुरितसे~~ चुरितो दाबितो) हरी पाय श्रद्धया ॥ हरि ॥
विप्र भक्त तो श्रीपती असे ।
नम्र होऊनि त्यापुढेंही असे ॥

श्लोक- कच्चिद्द्विजवर श्रेष्ठ धर्मस्ते वृद्धसंमतः ।
वर्तते नातिकृच्छ्रेण संतुष्टमनसः सदा ॥

श्लोक- एवं संपृष्टसंप्रश्नो ब्राह्मणः परमेष्ठिना ।
लीलागृहीतदेहेन तस्मै सर्वमवर्णयत् ॥

ओवी- मग काढिली पत्रिका । कुंकुममंडित सुरेखा ।
धरिन धरेवरी हरिखा । आवडी देखा चुंबिली ॥

श्लोक- श्रुत्वा गुणान्भुवनसुंदर शृण्वतां ते
निर्विश्य कर्णविवरैर्हरतोंगतापम् ।
रूपं दृशां दृशिमतामखिलार्थलाभम्

त्वय्यच्युताविशति चित्तमपत्रपं मे ॥१॥

श्लोक- का त्वा मुकुंद महती कुलशीलरूप-
विद्यावयोद्रविणधामभिरात्मतुल्यम् ।
धीरा पतिं कुलवती न वृणीत कन्या
काले नृसिंह नरलोकमनोभिरामम् ॥२॥

श्लोक-१ समजे
तत्त्वरूपमिदं । मी दक्मिणी चैतन्यबुद्ध । दोघेही एकचि प्रसिद्ध । नाही भेद अणुमात्र अहो ऐक्य पाहे उदकाचे ठायी । आपणासारिखेपण पाहे । लाटा किती । परी स्वतरंगांची कुळे । उदकच पाणी आतार याविषयी नाही

श्लोक- तन्मे भवान्खलु वृतः पतिरंग जाया-
मात्मार्पितश्च भवतोऽत्र विभो विधेहि ।

[illegible]

मा वीर भागमभिमर्षतु चैद्य आरात्
गोमायुवन्मृगपतेर्बलिमम्बुजाक्ष ॥ ३ ॥

[illegible]

श्लोक - पूर्तेष्टदत्तनियमव्रतदेवविप्र
गुर्वर्चनादिभिरलं भगवान् परेशः
आराधितो यदि गदाग्रज एत्य पाणिं
गृह्णातु मे न दमघोषसुतादयोन्ये ॥ ४ ॥

[illegible]

श्लोक - श्वोभाविनि त्वमजितोद्वहने विदर्भान्
गुप्तः समेत्य पृतनापतिभिः परीतः
निर्मथ्य चैद्यमगधेन्द्रबलं प्रसह्य
मां राक्षसेन विधिनोद्वह वीर्यशुल्काम् ॥ ५ ॥

[illegible]

श्लोक - अंतःपुरांतरचरीमनिहत्य बंधून्
त्वामुद्वहे कथमिति प्रवदाम्युपायम्
पूर्वेद्युरस्ति महती कुलदेवियात्रा
यस्यां बहिर्नववधूर्गिरिजामुपेयात् ॥ ६ ॥

देही हिडाराहिं बंधु आवेति मन [illegible] नेयावे। [illegible] [illegible] । हिं मन [illegible] आवे। [illegible] बंधु [illegible]॥ [illegible] [illegible]। [illegible]॥ [illegible] [illegible]। [illegible]॥ [illegible] निरूपण —

श्लोक - यस्यां घ्रपंकजरजःस्नपनं महोला।
यां घंत्युमापतिरिवात्मतमोपटत्यै
यत्र्र्य बुजाक्षनकभेय भवत्प्रसादं
जत्यामसून्‌ब्रल कृशान्‌शतजन्मभिःस्याल॥ ८॥

श्लोक - इत्येते गुल्य संदेशा यदुदेवमयाहृताः
विमृश्यकर्तुं पश्चान क्रियतां तदनंतरं॥

दिंडी - नीहितैस त्यांचीध्यानसेसतीला | नयेनि दाक्षणभरीहैनिशींडोळां।
जाणतोमीरुखिणमन होहीं | निघ्रकतीरवल असेमाझेवाही
(जाणतोमीरुखिणेमम होहे | निवारीले मम लग्न कोणसाहे)

साकी - (खल) नृपदल सबरी घ्रमारिके | लावूनि प्रियासी कूट रिवे
अग्निनिकारहें अक्षनिपुनद्विज | काठमयन जिमिक्रूरे वे।

कामदा (वधुनियायुधी पार्थिवांतसा | रुचिरमाझियेआणिवाअसा।
मधुनियामरवीकाष्ठविप्र ते | अमळकाढती सांगतो पुन)

पद्य – दुबळी ची विनंती विनये । कळविकी सुदेवेसदये ॥
अवधारुनि निश्चय हृदये । अंकुर दये चाउदये ।
कवितां कोणा सहि हे । यदुराज निघाले सखये ॥
चाल – दारुके आणिला नामी ।
रथराज समीरणगामी ।
आरोढुनि त्रिजगत्स्वामी ।
मजसाठि आता लवलाहे ॥
द्रुपदनंदिनी जवरि श्रीयदुराये ॥

आर्या – यदुपति गेला भीष्मक कन्या हरणार्थ ऐकता निजभेटा
सबळ बळ कें निघे वातावाचुनि दहनासि साह्य लवकेटा ।

साकी – गया अकेला दुबहन खातर अनुजसुनी ल्व धारी
बडा जंग वह रिपुको जानी चला कटक ले भारी

श्लोक – यदा गेला बाई द्विज हरुनि वाती हरिकडे प्रभुकडे ।
दिसेना तो येताळव करि लदामी बहु रडे ॥
त्रियामा रात्री ती उशि हरिय दिसे ...
अभागी मी वाटे प्रभुसि बहु दोषी जगते ...

श्लोक – भीष्मकन्या वरारोहा
कांक्षंत्यागमनं हरेः
प्रत्यापत्यमरात्री
द्विजस्याचिंतयत्तदा ।

सरले गेलाद्विज निर्भय हरुनि विप्र प्रभुकडे ।
दिसेना येतां लवकरि लदामी बहु रडे ।
त्रियामा रात्रीती उरलि परि ये हृनि च हरी । गमे वाटे दोषी प्रभु सिव बहु मी दीन ... मरी

सरले गेला ... वातभिया विप्र हरिनिवात प्रभुकडे ।
दिसेना ये तां लवकरि लदामी बहु रडे ।
त्रियामा रात्री ती उरलि परि ये हृनि येने ।
अभागी मी वाटे प्रभु सिव बहु दोषी जगत मे ।
त्रियामा रात्री ती उरलि परि ये हृनि च हरी ।
गमे दोषी बाटे प्रभु सिव बहु मी दीन ... मरी ॥

१०

आर्या - वाटे मला प्रभूचे मजवरि नाहीच सुप्रसन्न मन।
नाहीच मानले श्री गौरीला शंभुला हि मन्नमन॥

ओवी - डोळा लागे से जेसी। निद्रे माजी देखे श्रीकृष्णासी।
तेणे स्वप्नसुखुसीसी। जागृती ही नाठवे।
जे कृष्णासी मीनले। ते परतोना हीआले।
मज असे वेड लागले। वाट पाहे द्विजाची।

साकी - आतुर विरक्त बेठी भैजद। वाम भुजा लब फरकी
देखि दूरि द्विज आयी सुफलता। वामुख औसे पूरर की।

आर्या - अतीत हर्षित मी झाले, ऐकुनि तेव्हा जनार्दनागमन।
द्विजा धाया योग्य तदा त्या, मादे सेवून निकरी तत्पदीनमन.

ओवी - भीमकी विवाह संभ्रमा पाहो आले कृष्णराम।
हे परिसोनी भीमक तम। दर्शना सत्वर उठला। पातला

श्लोक - मधुपर्कमुपान्नीय, वासांसि विरजांसि च
उपायनान्यभीष्टानि विधिवत्समपूजयत्

अर्थ - मुखपंकज... [illegible]

श्लोक - कृष्णमागतमाकर्ण्य, विदर्भपुरवासिनः।
आगत्य नेत्रांजलिभिः पपुस्तन्मुखपंकजं॥ 45

अस्यैव भार्या भवितुं रुक्मिण्यर्हति नापरा। असावप्यनवद्यात्मा भैष्म्याः समुचितः पतिः

श्लोक - किंचित्सुचरितं यन्मस्तेन तुष्टस्त्रिलोककृत्
अनुगृह्णातु गृह्णातु वैदर्भ्याः पाणिमच्युतः

पद - अंबिकादर्शनासागी। निघतानाझाली दाटी।
रक्षणार्थ यमभट कोटी। चहूंकडे चालिती दृष्टी।
मागधादि धेंडे मोठी। चेदिपतिज्यांचे पोटी।
चाल वाद्यसंघ वाजतताजे। खिटले पुढत्याराजे।
मध्ये स्त्रीसंघ विराजे। चालले त्यांत मी पायी
आयके द्रुपदन्टपतनये मज वरिले श्रीयदुराये॥

श्लोक नमस्ये त्वाऽम्बिके भीक्ष्णं स्वसंतानयुतां शिवां
भूयात्पतिर्मे भगवान् कृष्णस्तदनुमोदताम्॥

साकी - पूजन करुनी शिवगौरीचे विनवी भीमककन्या
कृष्णपती तो हेतु मनातला करा जगीं या धन्या

दिंडी - काय वर्णू लावण्य कामिनीचे।
इंद्र चंद्रा न्हणवे रूप जीचे
भूमिपर्यंत रुळे नीलवेणी।
वरी शोभती भव्य नव्य श्रेणी॥

श्लोक- आकर्णाक्षी हसितवदना कुंडले कर्णदेशीं युग्मीं ।
दंतश्रेणीवरि अरुणते शोभती ओष्ठरश्मी ॥
रामारंभा मानव कुचयुगीं मेखला मध्यदेशीं ।
~~पालखीयद्वा हंसगामिनी । मोहपावती भूपपाहुनी ॥~~
भृंगी जातं क्वणन करिती नूपुरे पाददेशीं ॥ ॥

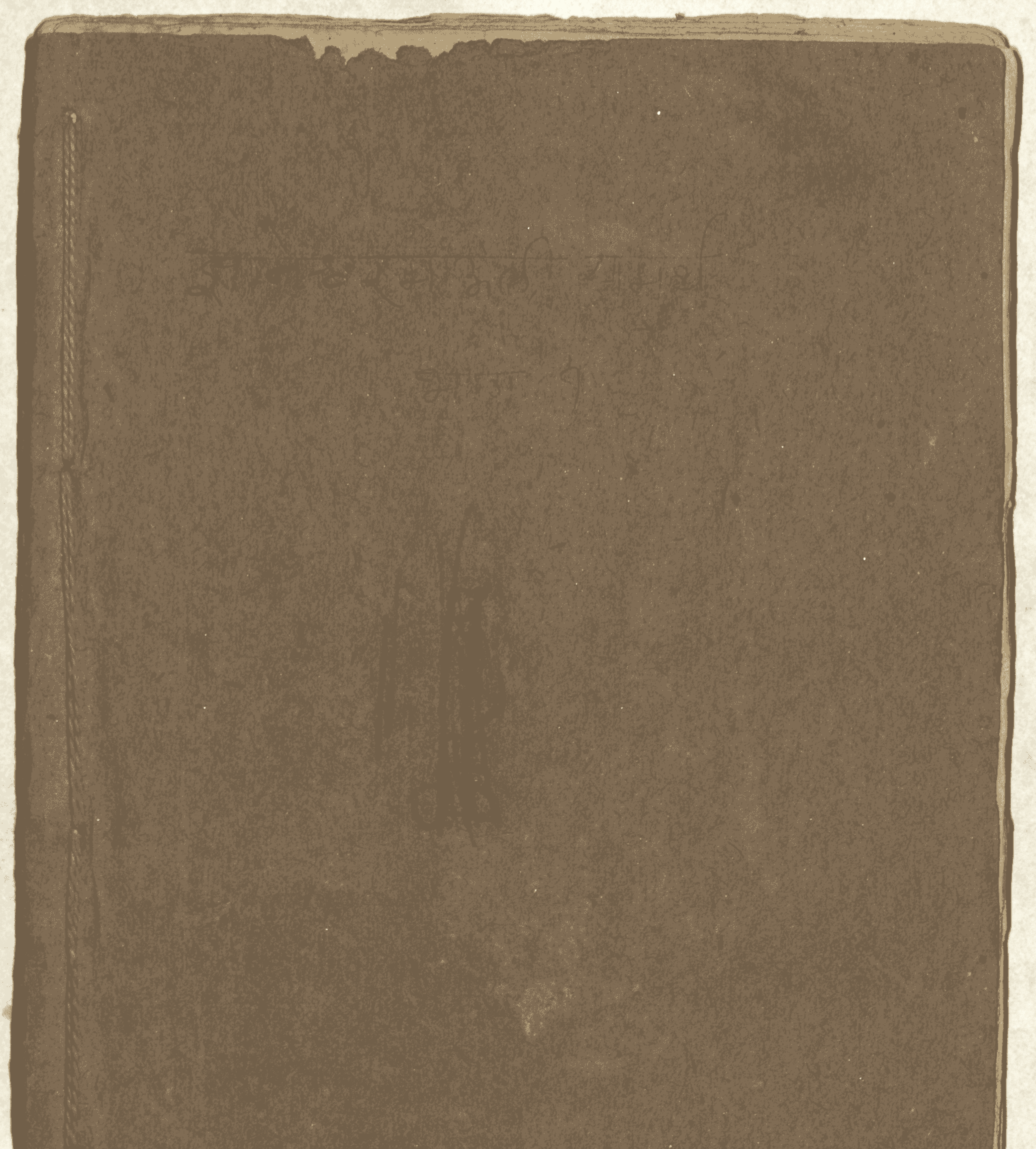
(~~पालखी~~ पुर्या हंसगामिनी । मोहपावती भूपपाहुनी ॥)

कामदा· ~~पालखीपुटां सुंदरीयदा हंसगामिनी~~
(मोहि पाहता)
~~मोहपावली मोहनुनी~~ पावती भूपते तदा ॥ ~~मोहपावती भूपपाहुनि~~
मूर्छने प्रती पावले किती ।
कृष्णदेखि यायोग्य हे गती ॥

श्लोक· तां राजकन्यां रथमारुरुक्षन्तीं
जहार कृष्णो द्विषतां समीक्षतां
रथं समारोप्य सुपर्णलक्षणं
राजन्यचक्रं परिभूय माधवः -

वरिली
आर्या- यत्ने रक्षित असता सत्य रिपुन्टप कीर्ति रुक्मिणी
हरिने जो विश्रृगालातुनी निज भाग प्रभूत्त मेट रवी

पद- नेताचि हरुनि नृपबाळा। कौशल्य बहु तीच झाला।
परतोनि त्या वयामाजि मागधादि भट झटले।
झटला बहु केला खटला। परि समरी माघे हटला।
चाल- मंडवी बांधुनि बसला।
शिशुपाल सर्व थापुसला।
भीनि विषाद विषधर डसला।
हरि जाय धरा निरुपाये - द्रुपदसुपतनये।
द्रुपदसुपतनये-
साकी- हया करवल बघून कीर रुक्मी, हरिकु मारन धावा
समरि हरा पुनि वामुंड्या कांटी, प्रभु सब कुटुंब दिखावा।
आर्या- तेथे आला मातुनि रिपु बळजे से पळाला बलराम
रागासि सोडवीत बहु स्कावी अनुजासि हा बळराम।
पद- भीमक आदि मेळवी सारी द्वारकापुरामाझारी
पातली विविध संभारी कुर विप्र गणी विधि संस्कारी
वतिळे सोहळे भारी। प्रभु भव्य राजके चारी
चाल- मी त्याची श्रीपद पद्मे
सेवावी निरंतर नेमे
कविपल विठल प्रेमे
टीप- हरि चरित दुरित हरगाये- आयके द्रुपदसुपतनु
आयके द्रुपद सुपतनये मज वदले श्रीयदुराये। ९४

॥ श्रीज्ञानेश्वरमाउलीसमर्थ ॥.

अभंग - धृपद - भक्त ऐसे जाणा जे देहीउदास। गेले आशापाशी निवारूनी

विषय तो त्यांचा झाला नारायण। नावडे धन जन माता पिता

निर्वाणी गोविंद असे मागे पुढे। कांहीच सांकडे पडो नेदी.

तुका म्हणे सत्य कर्मी व्हावे साह्य। घातलिया भय नरका जाणे.

अभंग- इंद्रियांसीनेमनाही। मुखिराम म्हणुनी काही
जीवमात्रीसवेअन्न। सुखनेदीनेभोजन
(जैसे) कीर्तनकरावे । तैसेकुरोनीदावावे
टीता। अंगीनाहीचिन्ह। गाइले वैरयेच्या ढव्ल्यान
तुकाम्हणे(द्वेष) राग। संतशिकुनेदीअंगा ।

ओवी
तोंडभरोका विचार। अंतरी विषयासीथारा
तरीसत्स्त्रवर्बधनुधरी। नपावजेमाते । २

अभंग - (नामस्मरण म्हणोनि । आचरा उदोष
तरी श्रवणमननभक्ती पडली ओस)

अभंग - (जेणे नाम मात्रा घ्यावी । त्याने पथ्य सांभाळावी
कामक्रोध लिखरमीठ । यांचा येउ द्यावा वीट)

श्लोक - (श्रवणं कीर्तनं विष्णोः स्मरणं पादसेवनं अर्चनं
वंदनं दास्यं सख्यमात्म निवेदनं ।)

श्लोक - तस्यैवाहं ममैवासौ सएवाहमिति त्रिधा
भगवच्छरणत्वं स्यात् साधनाभ्यास पाकतः ॥

श्लोक - पूर्वभूमौ कृताभक्ती उत्तरां भूमि मानयेत्
अन्यथा विघ्नबाहुल्यात् फलसिद्धिः सुदुर्लभा ।

श्लोक - ~~भूमिका...~~

(पूर्वाभ्यासेन तेनैव ह्रियते ह्यवशोऽपि सः
(ज्ञातेष्वपि परंपरया)
अनेकजन्मसंसिद्ध इत्यादीन्च वचो हरे ॥)

2

श्लोकु - कर्ममिश्रा च शुद्धा च ज्ञानमिश्रा च सा त्रिधा.

१ कर्ममिश्रा = ईश्वर ओहे जगत्कर्ती / तोचि कर्मफळदाता / त्यासी आपण न भजता / तो शिक्षा देईल / अथवा संसारतापे पोळला / अनुतापती थोर झाला / जेणे मोक्षकाम मनी धरिला / तदर्थ भजन करी.

श्लोकु - आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ).

"श्रवणं कीर्तनं विष्णोः स्मरणं पादसेवनं। अर्चनं वंदनं दास्यं सख्यमात्मनिवेदनम्॥"

शृण्वन्सुभद्राणि रथांगपाणेर्जन्मानि कर्माणि च यानि लोके। गीतानि नामानि तदर्थकानि गायन्विलज्जो

एवंव्रतः स्वप्रियनामकीर्त्या जातानुरागो द्रुतचित्त उच्चैः हसत्यथो रोदिति रौति गायत्युन्मादवन्नृत्यति लोकबाह्यः विचरेदसंगः

शुद्धा = मच्चित्ताः मद्गतः प्राणाः बोधयंतः परस्पर कथयंतश्च मां नित्यं तुष्यंति च रमंति च.

~~तेषां सततयुक्तानां भजतां प्रीतिपूर्वकं.~~

ओवी- ~~[illegible]~~ किंचित् भेद करिता भेद ध्यान / कितीही प्रेम असता पाव तरी तो आत्मप्रीतिहून / अधिक न घडे.

(ओवी - हे प्रेमज्ञान दिसे योग्य । या लागी निगमकथित ।
ज्ञान घेवोनि हृदय । होती रचये)

क्षीणपापस्य चित्तस्य विवेके योग्यता यदा । नित्यानित्यविवेकादि साधनं जायते तदा ॥ तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया । उपदेक्ष्यन्ति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिनः ॥

श्लोक - (तेषां सततयुक्तानां भजतां प्रीतिपूर्वकं ।
(अधिकृष्यदेशानुभवो चिरक्तिरन्यत्र चैशात्रिक एककालः प्रपद्यमानस्य यथाश्नतः स्युस्तुष्टिः पुष्टिः क्षुदपायोऽनुघासम् ॥) तस्माद्गुरुं प्रपद्येत -
ददामि बुद्धियोगं तं येन मामुपयान्ति ते) ।

आत्मा वारे द्रष्टव्यः श्रोतव्यो मन्तव्यो निदिध्यासितव्यः ॥

तत्र च सदेहहानाय वेदान्तश्रवणादिकं । सर्वमुत्तरमीमांसाशास्त्रमत्रोपयुज्यते ।
- तच्च चतुराध्यायात्मकं । तत्र प्रथमे श्रुति सर्ववेदान्तवाक्यानां अद्वितीये ब्रह्मणि समन्वयरूपं श्रवणम् । द्वितीये - तत्र स्मृति तर्कादि विरोधपरिहाररूपं मननं । तृतीये - सम्यग्दर्शन साधनभूत शमदमनिदिध्यासादीनि । चतुर्थे - (श्रवणाद्यावृत्त्या) ब्रह्मसाक्षात्कृतवतो मुक्तिरूपं फलं मुक्तम् ।

श्लोक - यस्य देवे परा भक्तिर्यथा देवे तथा गुरौ ।
तस्यैते कथिता ह्यर्थाः प्रकाशन्ते महात्मनः ॥

श्रवणं गुरुशास्त्राभ्यां मननं स्वयुक्तिभिः । साक्षाच्च सततं ध्येयमेतद्दर्शनहेतवः ॥

५

3 ज्ञानभक्ति — (मग ज्ञानीजे आत्मप्रीति ती चि प्रेमी
भगवद्भक्ती । सच्चिदानंद सदा जो स्थिती । ऐसी जाण ।)
ज्ञानी

मग जीवन्मुक्ता जेवी आत्मप्रीति तेवीं सहज भगवत्प्रीति
परम (प्रेम)
सच्चिदानंद अखंड स्थिती । ती भक्ति संज्ञा ऐसी जाण ॥

श्लोक - जीवन्मुक्तिदशायां तु न भक्तेः फलकल्पना
अद्वेष्टृत्वादिवत्तेषां स्वभावो भजनं हरेः

श्लोक - आत्मारामाश्च मुनयो निर्ग्रन्था अप्युरुक्रमे
कुर्वन्त्यहैतुकीं भक्तिमित्थंभूतगुणो हरिः

एवंभूतो ब्राह्मणः स्याद्वरिष्ठो ब्रह्मवादिनाम्।
गुणातीतः स्थितप्रज्ञो विष्णुभक्तश्च कथ्यते॥

तेषां ज्ञानी नित्ययुक्त एकभक्तिर्विशिष्यते।
प्रियो हि ज्ञानिनोऽत्यर्थमहं स च मम प्रियः॥
ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा न शोचति न काङ्क्षति।
समः सर्वेषु भूतेषु मद्भक्तिं लभते पराम्॥

कडवे १

भक्त ऐसे जाणा जे देही उदास। गेले आशापाश निवारूनि ॥१॥

~~त्रिभुवन विभव हेतवे प्यकुंठ स्मृति रजितात्म सुरादिभि~~

श्लोक – त्रिभुवन विभव हेतवे प्यकुंठ स्मृति–

रजितात्म सुरादिभिर्विमृग्यात् ।

न चलति भगवत्पदारविंदा–

ल्लव निमिषार्धमपि यः स वैष्णवाग्र्यः

यस्त आशिष आशास्ते न स भृत्य= सवैवणिक्।

अभंग - (देह जावो अथवा राहो। पांदुरंगी दृढ भावो ॥१॥
चरण न सोडी सर्वथा। आण तुझी पंढरिनाथा॥
मुखीं तुझे मंगल नाम। हृदयीं अखंडित प्रेम॥
नामा म्हणे केशवराजा। केला पण चालवी माझा॥)

कडवे२ - विषय तो त्यांचा झाला नारायण।
नावडे धन जन माता पिता ॥२॥

श्लोक - ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविर्ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम्।
ब्रह्मैव तेन गंतव्यं ब्रह्मकर्म समाधिना ॥

खंवायुमग्निं सलिलं महीं च
ज्योतींषि सत्वानि दिशो द्रुमादीन्।
सरित्समुद्रांश्च हरेः शरीरम्
यत्किंच भूतं प्रणमेदनन्यः ॥

अभंग पावले पावले तुझे आह्मा सर्व। दुजानको भाव होऊं देऊं
जेथे तेथे देखे तुझीच पाउले। त्रिभुवन संचले विठ्ठला गा ॥

भेदाभेदमते भ्रमाचे संवाद। ते येनको वाद ~~आत्~~ त्यासी देऊं (आह्मा)
तुका ह्मणे अणु तुजवीण नाही। नभाहुनी पाही वाढ आहे ॥

श्लोक – वाणी गुणानुकथने श्रवणौ कथायाम्
हस्तौ च कर्मसु मनस्तव पादयोर्नः।
स्मृत्यां शिरस्तव निवासजगत्प्रणामे
दृष्टिः सतां दर्शनेऽस्तु भवत्तनूनाम् ॥

अभंग-(तुजविण वाणी आणिकांचीयेरी। तरी माझी हरि जिव्हा झडो॥
तुजविण चित्त आवडे आणीक। तरी हा मस्तक भंगो माझा॥
नेत्रीं आणिकांसी पाहीन आवडी। जातु तेचि घडी चांडाळहे॥
कथामृतपान न करिती श्रवण। काय प्रयोजन मग त्यांचे॥
तुका ह्मणे काय वाचून कारण। तुज एक क्षण विसंबता॥)
श्लोक (बिले बतोरुक्रमविक्रमान्ये न शृण्वतः कर्णपुटे नरस्य।
जिव्हाऽसती दार्दुरिकेव सूत न चोपगायत्युरुगायगाथाः॥
भारः परं पट्टकिरीटजुष्टमप्युत्तमांगं न नमेन्मुकुंदम्।
शावौ करौ नो कुरुतः सपर्यां हरेर्लसत्कांचनकंकणौ वा॥
बर्हायिते ते नयने नराणां लिंगानि विष्णोर्न निरीक्षतो ये।
पादौ नृणां तौ द्रुमजन्मभाजौ क्षेत्राणि नानुव्रजतो हरेर्यौ॥
तदश्मसारं हृदयं बतेदं यद्गृह्यमाणैर्हरिनामधेयैः।
२-२ न विक्रियेताथ यदा विकारो नेत्रे जलं गात्ररुहेषु हर्षः॥)
कडवे- नावडे धन जन माता पिता।
अभंग-(नारायणीं जेणे घडे अंतराय। हो का बाप माय त्यजावी ती॥
येर प्रिया पुत्र धना कोण लेखा। करिताती दुःखा पात्र शत्रु॥
प्रल्हादे जनक बिभीषणे बंधु। राज्य माता निंदू भरते केली॥
तुका ह्मणे सर्व धर्म हरिचे पाय। आणीक उपाय दुःखमूळ॥)

अभंग - (माय बापे केवळ काशी। . . . .

. . . .

तुका म्हणे मायबापे। अवघीं देवाची स्वरूपे।।)

कडवे ३ - निवर्णी गोविंद असे मागे पुढे।
काहींच साकडे पडो नेदी ।।३।।

श्लोक - अनन्याश्चिंतयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते।
तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम्

ओवी - तें एकवटूनि जियें क्षणीं। अनुसरले गा मातें जियें वाहणीं।।
तेव्हांचि तयांची चिंतवणी। मजचि पडिली।। ११

[illegible]

[illegible]

श्रीकृष्ण

श्रीमल्लघुरुद्रानेश्वरमठलीलसर्ग ५

श्रीगणेशायनमः। श्रीगोपाळकृष्णायनमः

श्लोक - नाचलीफणिफणावरसाची
नाचलीफणिफणावरसाची।

श्रीगणेशायनमः। श्रीगोपालकृष्णायनमः

श्लोक - नाचलीफणिफणावरसाची।
कृष्णमूर्ति तैंसावरसांची॥
ते कथाकथितसे शुकराया।
लोकतीनही कृतार्थकराया॥१॥

श्लोक - सांगेकथा शुकभवांबुधितेंतराया।
कीं कालियाह्रदअसे यमुनेंत राया॥
जैसें कढेंत कढतें जल अग्नितापें।
तैसेंह्रदोदक भुजंग विषप्रतापें॥२॥

"(कालिंद्यां कालियस्यासीद्ह्रदः कश्चिद्विषाग्निना
श्रप्यमाणपयायस्मिन्पतन्त्युपरिगाःखगाः"
विप्रुष्मताविषोदोर्मिमारुतेनाभिमर्शिताः।
म्रियंते तीरगायस्य प्राणिनःस्थिरजंगमाः।

अभंग - वैकुंठनायक तयेवनीं आला।
गोपाळांच्या मेळा बरोबरी॥१॥

साकी - उसजमुनामें कालिय विखसें।
बृच्छपच्छ जलजावे॥
गुडीगोपसब गौवा बछवा।
तोही बिख जल पीवैं॥ ॥

श्लोक-
अथ गावश्च गोपाश्च निदाघातपपीडिताः।
दुष्टं जलं पपुस्तस्यास्तृषार्ता विषदूषितम्॥
आर्या- ते गोप पशु हि विष जळ पीती मरती तटींत तत्काळ।
ते पाहतां कळवळे करुणानिधि सत्पती अनत्काळ॥
अभंग- लाहनाली मुलें तया नाहीं ज्ञान।
झाले गतप्राण सकळांचे॥ -- ॥
साकी- ग्वाल बाल सब नसबहीमेरे और एक रहे गिरिधारी।
मित देखके भूमिपरे अलि रोवत मंद मुरारी॥ -- ॥
" तुम बिन हमसे कोन गोपजी मातपित सुत भाई॥
बोलो हमसे हेरो दृगसे पूरन करो कभाई॥ -- ॥
आर्या- बाळांते गाईंतें उठवी पाहे दयार्द्र दृष्टीनें।
पूर्वी जसें दशवदन रणहत कपिकटक अमृतवृष्टीनें
श्लोक- ते संप्रतीतस्मृतय: समुत्थाय जलांतिकात्
आसन्सुविस्मिताः सर्वे वीक्षमाणाः परस्परम्॥
अन्वमंसत तद्राजन्गोविंदानुग्रहेक्षितम्।
आर्या- सुच्छद भयें ळपाला सौभरिवरनि भयस्थळीं सर्प।
वसतो डोहांतुनि हद दवडावा यांतुनी हि विषसर्प॥
श्लोक- ऊसळे सळसळा जळ डोहीं। त्यावरी खगनृशाळे उडो हीं।
अंतरिक्षगत पक्षि जळोनी। लक्षलक्ष पडताति गळोनी॥
आर्या- या डोहां वसनि उडुनि जातां हे पक्षि काय करपावे।
मज वांचुनि इतरांचा अत्युग्र विषास काय करपावे
अभंग- माझिया बाळासी दिधलासी त्रास।
करिन मी नाश तुझा आतां॥ -- ॥
आर्या- देव असें मनिं आणी हृदतट जकदंब तरुशिरीं वैसे
जे पूर्वी अमृत हर द्विजपादरजांसि आश्रयादेवे॥

श्लोक- नेजंई विहगराज सुधेतें। पावला गरुड्या वसुधेतें।
त्या तरु वरि तसा बसला हो। देतई द्रुम सुधारस लाहो॥
~~साकी- काहेकुं रूखपर चढे किसनजी~~
साकी- कदंब रूख पर चढे किसनजी अंबर पीत सवारे।
तबही देखो गगन मंडल में विरन सके उडत फवारे॥
" काहेकुं रूखपर चढे किसनजी काहेकुं वसन सवारे।
काहेकुं माला छांड दई अब पुछत दास तिसवारे॥
" कूदत हैं हम जमुनामें अब भुजंगसीस उडाऊं।
तन तिहारे सुनो गोपजी ब्रिजमें नंद बढाबू॥

साकी– कहियेजाकर बिनतीइतनी राधाके कानन मो।
पीत रखो हम काज बिजनकेडूब मये जमुनामो॥

पद– जलमे तुम मत जैय्ये। किसनजी ॥ ध्रु० ॥
नंद जशोदा बलीराम कु, तेरि खबर क्या कहिये ॥ कि०॥
तुमबिन हम सब गोपगवालन, रोयरोय मर जय्ये॥ कि०॥
जीवन सुत प्रभु बिनतीइतनी, दासनकी सुनलीये॥ कि०॥

श्लोक– प्रचंड डावा भुजदंड भारी। सव्ये करें वाजवि कैटभारी॥
गर्जोनि वृक्षाच वरी तटाकीं। उडी विषाच्या सलिलांत टाकी॥

~~पाणी धनुःशत उभ्यं बळकें हृदाचें~~

श्लोक– पाणी धनुःशत उभ्यं बळकें हृदाचें।
ज्याचें असे विषचि तुंबक त्या हृदाचें॥
कल्लोळ लोळ भयकारक येत हाका।
आश्चर्य हें जरी गमेल मनांत टाका॥
कर्णहीन नयनीं ध्वनि घेतो। कुद्ध होऊनि भुजंग निघेतो।
देखिलें डहुळलें जळ ज्याला। तो विखार हृदयांत जळाला॥
देखूनि तो क्रुद्ध फणींद्र आला। धांवूनियां त्यागरुडध्वजाला॥
मर्मस्थळीं दंश करूनि दातें। दावीतसे विक्रम संपदातें॥

खचसर्व देहें भगकृष्णजीची। खमूर्तिसत्कीर्ति पवित्र जीची।
अनंत कल्याण गणावतारी। आच्छादिली जी भुवनासतारी॥

श्लोक– तं प्रेक्षणीय सुकुमार घनावदातं।
श्रीवत्सपीतवसनं स्मितसुंदरास्यम्॥
क्रीडंतमप्रतिभयं कमलोदरांघ्रिं।
संदश्य मर्मसु रुषा भुजया चछाद॥

अभंग– व्यालितसे वेढे दिसतसे जळीं।
आक्रांत सकळी मांडियेला॥

श्लोक– भुजंगें हरी वेष्टिला सर्व देही। न हाले न चाले न बोले कहीं॥
असें देखतां सर्व मूर्च्छेस जाती। महादुःख शोकें मनें गोपजाती॥

अभंग– गाई रडताती वत्स पडताती।
कपाळ पिटिती आपुल्या हातें॥१॥
वियोगानें तेव्हां पक्षी रडताती।
आतां कृष्णमूर्ति कैंची आम्हां॥२॥

श्लोक– मूर्च्छा विमानीं गगनीं सुराला। आकांत गाई व्रजवासि सर्वां।
आक्रंदती मांडिती रोदनातें। देखोनि ऐसें मधुसूदनातें॥

ओंवी– यमुनेसी झाला वृत्तांत। गोकुळांत कायवर्तली मात।
हरिचिन्हें परम अद्भुत। जाणविती लोकांतें॥

श्लोक - परम मृदु चुकवले उटी । धरुनियां शिरीं आश्विसूंडी
ओरित चालती बालकें संगती । हरिच्या मागुती सकळ गाई ॥
" ज्यासि नित्य हरिदर्शन ओढा । बालक त्यातरुणि आणि नबोढा ।
अंतरी धरुनिं दैन्य जनारी । बालिलया न दिलही व्रजनारी ॥
श्लोक - तांस्तथा कातरान्वीक्ष्य । भगवान्माधवो बलः ॥
प्रहस्य किंचि न्नोवाच प्रभावज्ञोनुजस्य सः ॥
" पावले नदीतटीं व्रजवासी । अंतरी धरुनि तीव्र उपासी ।
जो मुकुंद भवबंध हरीतो । देखिला भुजगबंध हरीतो ॥
" नदीतटीं मूर्छित गोपसारे । रायातरी देखियला असारे ।
आनंदजीवन गुरें लयाऊीं । नेणो दडे तो पशुवृंद याऊीं ॥
असो देखतां कृष्ण गोपाळ गाई । अहाहा अगाई अगाई
स्त्रिया बोल तो सर्वही उष्ट भरी । करिती मनीं देखल्यें उ असी
श्लोक - तां कृष्णमातरमपत्यमनुप्रविष्टां ।
तुल्यव्यथाः समनुगृह्य शुचः स्रवन्त्यः ।
तास्ता व्रजप्रियकथाः कथयन्त्य आसन् ।
कृष्णाननेऽर्पितदृशो मृतकप्रतीकाः ॥ ॥
कृष्णप्राणान्निविशतो नंदादीन्वीक्ष्य तं ह्रदम् ।

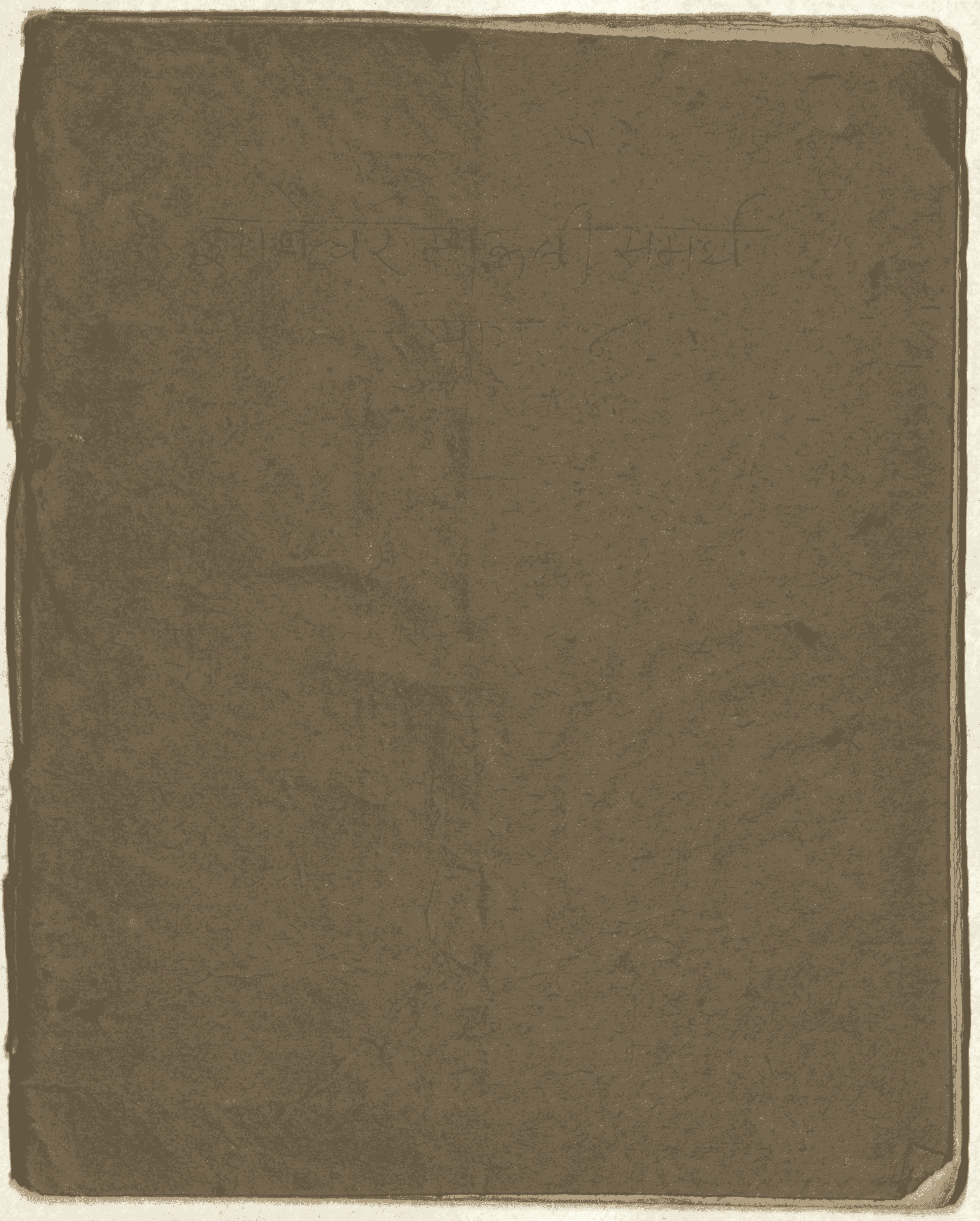
प्रत्यषेधत्स भगवान्रामः कृष्णानुभाववित् ॥

आर्या - नरकमदांधरखल भुजग भोगनिबद्धांग देवतो उगला ।
होता विषमूर्छित सा मग भगवान् भोगबंधनीं फुगला ॥
अभंग - अंतर्यामी जाणे जन झाले वेडे । नामा ह्मणे वेढे काढियले ॥
श्लोक - क्षणभरी जरि देह न सूटतां । तरि तयस्थ किं चेष्टित किं तुटतां ।
बक असे कळले खक सज्जना । दुरुनि लक्षितसे पुरुषोत्तमा ॥ ॥
आर्या - ते ज बिषाचें न चले परि करि फूंत्कार फारतो नाग ।
धांवे धरावया तो चुकवुनि आणी पुनः पन्हा राग ॥
" वाताशन तो दुष्ट भ्रमवुनि बहु वेळ फार भागविला ।
प्रभुने अनीति वर्ती विषधन मदमत्त नाग नागविला ॥
श्लोक - जव किं खवळत खवळत पाळला । झडप घालुनि या उरि घेत
गरगरा धरुनी भ्रमवी नभीं । गरुड सर्प जसा धरितां नभीं ।
आर्या - सुहृदानंदकर प्रभु भगल्याच्या मस्तकावरी चढला ।
न चले चि यत्न आंटीं नाग ओधाणें मनीं उठला ॥
ओंवी - शिरीं पाय देऊनि भगवंते । पुच्छ धरिले वामहस्तें ।

तांडवनृत्य जगन्नाथें । आरंभिलें तेधवां ॥ - - ५
श्लोक – तं नतुं उद्धतमवेक्ष्य तदा तदीयं गंधर्वसिद्धसुरचारणदे-
वबध्वः । प्रीत्या मृदंगपणवानकवाद्यगीत पुष्पोपहारनुतिभिः सह तोष
सेदुः
तस्मिन्नत्र तांडवनिरुग्णफणातपत्रो रक्तं मुखैरुरु वमन्नृप भग्नगात्रः ।
स्मृत्वा चराचरगुरुं पुरुषं पुराणं नारायणं तमरणं मनसा जगाम ॥
अभंग – त्रैलोक्याच्या । भार घालीं हृषीकेशी । दमीत दुष्टासी स्वामी
माझा
होलांएरे कृष्णाच्या लातेनें हीण । जाऊं पाहे प्राण आ कियाच्या ॥
तेव्हां त्याच्या स्त्रीया करिताती स्तुति । लक्ष्मीच्या पती कृपाळुवा
॥
अन्याय केला जरि बाळकाने । क्षमा करावी जगज्जीवनें ।
तूं मायबाप स्थिर जंगमाच्या । अन्याय हा सोशिं भुजंगमाच्या ॥
अनुग्रहोयं भवतः कृतो हि नो दंडोऽसतां ते खलु कल्मषापहः ।
यद्दंदशूकत्वममुष्य देहिनः क्रोधोपि तेऽनुग्रह एव संमतः ॥
तपः सुतप्तं किमनेन पूर्वं निरस्तमानेन च मानदेन ।
धर्मोथवा सर्वजनानुकंपया यतो भवांस्तुष्यति सर्वजीव
कस्यानुभावोस्य न देव विद्महे तवांघ्रिरेणुस्पर्शाधिकारः ।
यद्वांछया श्रीर्ललनाचरत्तपो विहाय कामान्सुचिरं धृतव्रता ।
॥ मूढ मूर्ख अजि या भुजंगाची । शांति मज ... जगप्राणाची
हा न्युक्त अपराध करावा । तूं क्षमेस न चुके सुरराया ॥ – ५
सोपाहतां कालुकली करीती । नित्य कनाया मगलेकरीती ।
वस्त्रांच कौसीप सरू गिदान । त्यामागती देखुनियां निदान ॥
अभंग – अघिराजा धवा अगावा कुदेवा । एकाचीही देवा विज्ञापना
आह्मालागी आतां देईं चूडेदान । धरितीं चरण कृष्णाजीचे ॥
पद – तुमको सरन सरन महाराज ॥ हम गरीब तुम सब
गरीबन के भक्तवत्सल महाराज ॥ तुमको० ॥ १ ॥ मंग
लहू हमपति प्राण की, भिक्षा देवो आज ॥ तुमको० ॥ २
मानपुरी प्रभु कहत कामिनी, राखो हमारी लाज ॥ तुम० ॥ ३
श्लोक – कृष्णजी अद्भुनि कोप अहाहा । प्राणकीं ... जंगमहाहा
दीसती तकरावा रमयाची । आसईं कृष्णाच्या समर्थ स्पे ॥
प्राण भीकपतिची करूयाते । मागतों चरणया चरपांतें ॥
प्रार्थितों तुज कृपानिपुणासी । देरमापति अहेव पणासी
ओवी – ऐशी भक्तितां करुणा । कृपाउपजली वज्रभूषणा ॥
पुरें करूनी झालिया मदना । भक्तवचना पाळिले ॥
आर्या – नमितां प्रसन्न होय स्तवितां कोपप्रभु त्यजी पहिला ।
आज्ञा ह्मणे रमण कद्रू पाळ सह कुटुंब जा बीळा ॥

श्लोक - पूजयित्वा जगन्नाथं संप्रसाद्य गरुडध्वजम् ॥
ततः प्रीतोऽभ्यनुज्ञातः परिक्रम्याभिवन्द्य तम्
सन्तुष्टः सुहृन्नुतो द्वीपमध्ये जगाम ह ॥

श्लोक - कुठ्यावरूनि मांडुन्या प्रथमच्या लुगीत्या गड्या ।
गडीपशुपक्षेरती तरतरी भुजीं अंगड्या ॥
फुगेनि लकुफारती मनगटीं कडी दारती ।
सुखें अनित वारती विरहसिंधु ते आरती ॥
अभंग - गडी धावताती । आंब क्याले हरि पुशिती ॥
(अजावन माकीमग गोष्टी सकुळी)
यशोदा रोहिणी । पोटीं धराती कृपावी
गोपी धावताती । हृदय आंगा ते वाटिती ।
उड्या मारताती । गडी आनंदें नाचती ।
नवणवे (लो) आनंद । नामयाची बुद्धि मंद ॥

श्रीमत्सद्गुरूज्ञानेश्वरमाउलीसमर्थ

श्लोक, भूमिर्दृप्तनृपव्याजदैत्यानीकशतायुतैः।
आक्रांताभूरिभारेण ब्रह्माणं शरणं ययौ ॥

अभंग- गोरूपाने भूमि ब्रह्म्यापाशिं जाय। नेत्रि वाहतो यसांगतसे ॥१॥
दिधलासे त्रास मुनीलागि सर्वा। न पूजिति देवा तेव्हां कोणी ॥२॥
राहियेल यज्ञ मोडिले कीर्तन। पळाले ब्राह्मण दैत्याभेणे ॥३॥

आर्या- नलिनोद्भव शरणागत दीत दनुजभरार्त भूमिच्या अवना।
प्रार्थी जाऊनि देवां सह दुग्धोदधितटी रमाभवना ॥

श्लोक- (क्षीरांबुधींत उरगेंद्र करूनि माचा।
राहे निजूनि विभु सिंधु पराक्रमाचा ॥
कंसादिकी बहुत भूमिस ताप केला।
ब्रह्मा स्तवी पयनिधीतटि त्या उजाला ॥)

श्लोक - तत्र गत्वा जगन्नाथं देवदेवं वृषाकपिम् ।
पुरुषं पुरुषसूक्तेन उपतस्थे समाहितः ॥

पद - धांव रमापते ज्ञानविलासा । पूर्णपरात्परशांतिनिवासा ॥ धृ० ॥
कंसादिक खल दुर्मद भारी । गोद्विज पाहुनि येउनि मारी ।
धर्म न ठेविवि हे अविचारी । तोडवि भौं भयदायक फासा ॥ १ ॥
राक्षस गांजिति काय करावे । दुःखनिधि प्रीति केवि तरावे ।
चित्त किती कवणे कोनि धरावे । जाणुनि पाहसि कायत माशा ॥ २ ॥
पालय पालय सत्सुख सारा । तुझिया चरणी दे दृढ थारा ।
रामकृष्णगुरु राजउदारा । पांडुरंगा निज सुखदे दासा ॥ ३ ॥

अभंग - नामा ह्मणे ऐसे केले वास्तवन । तोषे भगवान क्षीराब्धीत ॥ १ ॥

श्लोक - गिरं समाधौ गगने समीरितां निशम्य वेधास्त्रिदशानुवाच ह ।
गां पौरुषीं मे शृणुतामराः पुनर्विधीयतामाशु तथैव माचिरम् ॥

श्लोक - (पुरैव पुंसावधृतो धराज्वरो भवद्भिरंशैर्यदुषूपजन्यताम् ।
स यावदुर्व्या भरमीश्वरेश्वरः स्वकालशक्त्या क्षपयंश्चरेद्भुवि ॥)

साकी - ज्वर पृथ्वीच्या अवधृत पूर्वी जगपालक त्या हरिने ।
तद्धरारण्या / तो
तद्धरण्या तो देवकि उदरी जन्मिल निज अंशाने ॥

आर्या - वपु धरुनि मनुष्याचे सुर होय दुच्या कुली अजा देवा ।
देवी स्त्रिया हि भूवरि उपजो तत्करो ती विष्णुची सेवा ॥
वाहिलि आहे जेणे स्वफणाग्री हे वसुंधरा सकला ।
अवतार धीरल आधी तो शेष प्रभु जगन्निवास कला ॥

श्लोक - विष्णोर्माया भगवती यया संमोहितं जगत् ।
आदिष्टा प्रभुणांशेन कार्यार्थे संभविष्यति ॥

पद-(पुरावित काम तुझा मदुराज गे ॥धृ०॥
असदनुशासनिं साधुजनावनीं ॥ अववरे कृष्ण कामगे ॥१॥
सज्जनरंजन मतिस्मरणीं असो ॥ नयनिं दिसो गुणानिधामगे ॥२॥
आर्या-देउनि धीर धरेला तीच्याचिंताज्वरासि पळवूनी।
स्वस्थाना विधि गेला प्रभुची आज्ञा सुरासि कळवूनी॥
श्लोक-शूरसेनो यदुपतिर्मथुरामावसन्पुरीम्।
माथुरांरछूरसेनांश्च विषयान्बुभुजे पुरा॥
धनाक्षरी-उगरसेनो की नार। बडी सौंदर सुकुमार।
हुई पेटो गुलजार। मिरुगनयने देवकी॥
श्लोक-उग्रसेनतनया अजि देवकी। नेमिला वरति ने वसुदेवकी॥
वोहरें मिरवितां रथयानीं। कंस सारथि वरात प्रयाणीं॥
धनाक्षरी-(परनलीया वसुदेव। तुटामनका संदेह।
मौज देखत सब देव। मिरवनू कजा तेहे॥)
दिंडी-महोत्साहें मिरवितां बंधुराया। थोरवाटे स्वानंद कंसराया।
रथी सारथि आपण जाहलासे। करी कौतुकालागि महोल्हासें॥
श्लोक-(पथि प्रग्रहिणं कंसमाभाष्याहाशरीरवाक्।
अस्यास्त्वामष्टमो गर्भो हन्ता यां वहसेऽबुध॥)
आर्या-भगिनीप्रियकर कंसा प्रवित्यापरमोत्सवीं नभोवाणी।
ऐसे सहसा सांगुनि चित्तात विरोध तत्क्षणीं आणी॥
" गर्भ इचा जो अष्टम तो काळ तुझा विनिश्चये जाण।
मूर्खा सावध हो रे कंसा हरणार की तुझे प्राण॥

दिंडी- अशी गर्जे अंबरीन भो वाणी। ऐकतां चो दचकला कंस कानी।
ह्मणे कैंचीहे भगिनि मृत्युखाणी। रथा खाली पाडिली धरूनि वेणी॥

साकी- कंस सुने असमान बान जद हत भोले करते गा।
अपना मरण चुकोने खातर भान को मारन लागा॥

श्लोक- तं जुगुप्सित कर्माणं नृशंसं निरपत्रपम्।
वसुदेवो महाभाग उवाच परिसांत्वयन्॥

" श्लाघनीय गुणः शूरैर्भवान्भोजयशस्करः।
स कथं भगिनीं हन्यात्स्त्रियमुद्वाहपर्वणि॥

" मृत्युर्जन्मवतां वीर देहेन सह जायते।
अद्य वाब्दशतांते वा मृत्युर्वै प्राणिनां ध्रुवः॥

" देहे पंचत्वमापन्ने देही कर्मानुगोवशः।
देहान्तरमनुप्राप्य प्राक्तनं त्यजते वपुः॥

तस्मान्न कस्यचिद्द्रोहमाचरेत्स तथाविधः।
आत्मनः क्षेममन्विच्छन्द्रोग्धुर्वै परतो भयम्॥

साकी- कन्या सम ही दीन भगिनि तव इजला मारिसि कैसा।
योग्य न से हे क्रूरकर्म तुज दीनवत्सला कंसा॥

श्लोक- न ह्यस्यास्ते भयं सौम्य यद्वै साहाऽशरीरवाक्।
पुत्रान्समर्पयिष्येऽस्या यतस्ते भयमुत्थितम्॥

आर्या – सुतदान मान्य करितां जाय गृहा कंस शौरिही सुखवी ।
झाले होते प्राप्त स्त्री प्राण व्यसन परि सुखे चुकवी ॥

साकी – योग्य समयि मग देवकि कन्या अष्ट सुता तत्प्रसवे ।
पहिला दिधला होता कंसा सत्यास्तव वसुदेवे ॥ +नेऊनि +होताक्षणीं

आर्या – वाणी मृषा न केली वसुदेवे कंस यास्तव द्रवला ।
या आठव्याचि हान्या रे से बोलूनि तत्पदी लवला ॥

श्लोक – तथेति सुतमादाय ययावानकदुंदुभिः ।
नाभ्यनन्दत तद्वाक्यमसतोऽविजितात्मनः ॥

घनाक्षरी – नारद सुन जावे बात । आयाबी ना लेहात ॥
नहीं कर्मोकी बात । हरीटरी जाते है ॥

आर्या – मोहुनि आप्तपणे तुज वदुनि दिति दनुज शत्रु आहेत ।
त्वद्वध शीघ्र करोन रतनु हरि यांच्या मनांत राहेत ॥

” भरले व्रजात निर्जर मथुरेतहि वृष्णि गोप हे सारे ।
देवचि यांच्या भार्या देवी हि सावधान कंसा रे ॥

” गवळी नंदादिक जे वसुदेव प्रमुख वृष्णि जे राजा ।
हे सर्वहि सुर, कथिले सत्याचि की भजसि तू पदा माझ्या ॥

श्लोक – ऋषिवर मग बोले सत्य हे चूक राया ।
वसुतिल अरि वर्ले कोण घ्याला क राया ॥
न कळुनि सुत त्याचा त्वां दिला लोक सारे ।
विधिसुत वदला हे मारि हे तो कसा रे ॥

धनाक्षरी-(गर्भ डारो सब काट। नहीं करना बो भाट।
चला नारद कर थाट। मरन नहीं चूकला ५)
आर्या-(वदला असे यथार्थ त्रिदशांच्या कार्य भागता धाया। जेणे मुनि भरल गेला कंसाहि यादवांसि त्या धाया ॥)
साकी-यादवांले मग भानी सुरलो विधिसुत गेल्या कंस।
लक्ष्मीहरि जाणुनि कोंडी देवकि वसुदेवास ५
आर्या-लेणे कंसे वधिला प्रथम सुत तसेच आणखी पांच।
भगिनीपतिवांचा विला जाणो घेऊनि पुत्र धन लांच ५
श्लोक-(जातं जातमहन्पुत्रं तयो रजनशंकया ॥)
" (आत्मानमिह संजातं जानन्प्राग्विष्णुना हतम्।
महासुरं कालनेमिं यदुभिः स व्यरुध्यत ५)
आर्या-(सुरशत्रु कालनेमी आपण वध विष्णुने रणी केला।
हें कळतां कंस वरी देऊनि निज दुर्मतीस भा केला ॥)

आर्या-देहात्मबुद्धि तो खळ अवकंबुनि कुमतिच्याच हातास।
राज्य करी बद्ध करूनि यदु भाजो धक पतीस तातास ५
ओवी-अनंता सी म्हणे अनंत। चला अवतार घेऊ त्वरित।
करू दुःष्टाचा निःपात। संतभक्त रक्षूं पै ५
" तव बोले धरणीधर। मी न घे आता अवतार।
पूर्वी मी झालो सौमित्र। कष्ट फार भोगळे ॥
" हांसोनि बोले द्वि सहस्त्र नयन। अष्टाविंशति अयने उपोषण
निराहार अरण्य। दुःसास वे सेविळे जी ५
" आलो तू पुढे जाय सत्वर। होई माझा ज्येष्ठ सहोदर।
मिळुनी आज्ञा पाळीन साचार। बळ म द्रष्टे रितू ५

श्लोक- सप्तमो वैष्णवं धाम यमनंतं प्रचक्षते ।
गर्भो बभूव देवक्या हर्षशोकविवर्धनः ॥

घनाक्षरी- गर्भ आये फनीपाल ॥ भयो देवकी खुशी याल ॥
बडी अखिया भई लाल ॥ मगन मस्त मे हल मे ॥१॥
बडी सासकी लल्कार ॥ मुसल नांगर दे हत्यार ॥
लावो दैतनको बिमार ॥ करूं नार पल खमो ॥२॥
बीरबानी बाजे चंग ॥ वसुदेव भया दंग ॥
कहे कौन कमारंग ॥ थरक अंग कांपता ॥३॥
कवु जाने रखवाल ॥ अबी होगा जंजाल ॥
लाज राखो भूपाल ॥ भुवन पाल नाथजी ॥४॥

आर्या- भद्रसंप्रति ओह शौरिस्त्री देवकी सुगर्भवती ॥
तींच्या उदरीं साक्षात् मद्धाम अनंत जाणे भवती ॥
गर्भासि तिच्यानंद व्रज विवरीं शौरिच्या स्त्रिया वसती ॥
त्यामाजि रोहिणीच्या उदरीं घालीं तरी दुजी न सती ॥
वर दर्भ भम गमीं त्या देवक्युदरी रीरे न जन्मा या ॥
जन्म यशोदा जठरापासुनि धारिशील तूं हि मन्माया ॥

ओवी- तो लागला सातवा मास ॥ निद्रा आली देवकीस ॥
वसुदेवही सावकाश ॥ निद्रार्णवीं निमग्न ॥
गर्भ नेउनी ते अवसरीं ॥ घातला रोहिणीचे उदरीं ॥
सप्तमासिक गर्भ अंतरीं ॥ देखून चावरी झाली ते ॥

ओवी- भ्रतारनसतां सन्निधानीं॥ नवलपरी गर्भाधानीं॥
तों वदली आकाशवाणी॥ चिंता रोहिणी न करावी॥
हा वसुदेवाचा गर्भ देख॥ पुत्र होइल दैत्यांतक॥
ऐसें ऐकतां सम्यक॥ झाला हर्ष रोहिणीतें॥

आर्या- देवक्युदररिकामें होतां पौरांत जायती वार्ता॥
म्हणती गर्भ गळाला हा कितिसो शीलताप शोकार्ता॥

ओंवी- गर्भ गळतां चि वार्ता॥ दूतीं निवेदिली मथुरानाथा॥
कंस म्हणे सर्वार्थिता॥ जपा आतां आठव्यातें॥

श्लोक- भगवानपि विश्वात्मा भक्तानामभयंकरः
आविवेशांशभागेन मन आनकदुंदुभेः

स बिभ्रत्पौरुषं धाम भ्राजमानो यथा रविः।
दुरासदोऽतिदुर्धर्षो भूतानां संबभूव ह॥
ततो जगन्मंगलमच्युतांशं समाहितं शूरसुतेन देवी।
दधार सर्वात्मकमात्मभूतं काष्ठा यथानन्दकरं मनस्तः॥

आर्या- यज्ञपति प्रभु पोटा येता बहु तेज देवकीस चढे।
आला विष्णु असा तो कंस मनी तर्क करुनि फार कढे॥
" नव्हे ते तेज असे या मागे मारीन तरी महापाप।
काय करुं कंस म्हणे शिरला सदनात दुखविला ताप॥

दिंडी- आठव्याने व्यापिल्या दिशा दाही। दिसे त्याते तो बाह्य अंतरीही
कोण त्याचा योग तो असा पाही। वर्णिला त्या भाग्यासि पार नाहीं

श्लोक -(आसीन: संविशंस्तिष्ठन्भुंजान: पर्यटन्महीम्।
चिंतयानो हृषीकेशमपश्यत्तन्मयं जगत् ॥)

ओवी- वसुदेव ह्मणे देवकी प्रती। तुज चिंता न वाटे चित्ती।
आठव्याची कैशी गती। होईल ती न कळे पां ॥

" भुजा पिटोनि बोले वचन। कंसास मारीन आपटून।
मुष्टीक चाणूरांचा प्राण। क्षण मात्रे घेईन मी ॥

" वसुदेव बोले वचन। देवकी आता धरी मौन।
येरी ह्मणे कैची देवकी पूर्ण। ब्रम्हसनातन मी असे ॥

दिंडी- विमानांची जाहली नभीं दाटी। अमर हर्षे वर्षती सुमनवृष्टी।
विधि प्रमुख ही होउनी हृष्टपोटीं। वंदिशाके पावले देवकोटी ॥

श्लोक– अथ सर्वगुणोपेतः कालः परमशोभनः।
यर्ह्येवाजनजन्मर्क्षं शान्तर्क्षग्रहतारकम् ॥५

श्लोक– दिशः प्रसेदुर्गगनं निर्मलोडुगुणोदयम्। मही मंगलभूयिष्ठपुरग्रामव्रजाकरा ॥

" नद्यः प्रसन्नसलिला ह्रदा जलरुहश्रियः। द्विजालिकुलसन्नादस्तबका वनराजयः ॥

" ववौ वायुः सुखस्पर्शः पुण्यगंधवहः शुचिः। अग्नयश्च द्विजातीनां शान्तास्तत्र समिन्धत ॥

" मनांस्यासन्प्रसन्नानि साधूनामसुरद्रुहाम्। जायमानेऽजने तस्मिन्नेदुर्दुन्दुभयो दिवि ॥

" जगुः किन्नरगंधर्वास्तुष्टुवुः सिद्धचारणाः। विद्याधर्यश्च ननृतुरप्सरोभिः समं तदा ॥

" मुमुचुर्मुनयो देवाः सुमनांसि मुदान्विताः। मंदं मंदं जलधरा जगर्जुरनुसागरम् ॥

आर्या– वाजविली देवांही दुंदुभि वीणा मृदंग शुभ वाद्ये। होतां प्रकट श्रीमद्देवक्युदरांतुनि त्रिजगदाद्ये ॥

" सुमने वर्षति सुर मुनि वर्णिति गंधर्व अप्सरांसहित। गाती नाचति क्षण तिप्रभु झाला प्रकट करिल सुहित

देई सर्व निवाले ज्या समयीं अग्नि जाहले जागे। वाहति वायु सुखप्रद हलु हलु घनगर्जना करूं लागे ॥

आर्या– ते देवकि कुलभूषा मूर्त ब्रह्मासि सुसमयीं प्रसवे।
रोहिण्यर्क्षीं आर्द्रीं रात्र्यर्धीं ज्येष्ठ दुर्गुणा न सवे ॥

श्लोक– निशीथे तमउद्भूते जायमाने जनार्दने।
देवक्यां देवरूपिण्यां विष्णुः सर्वगुहाशयः।
आविरासीद्यथा प्राच्यां दिशीन्दुरिव पुष्कलः

श्लोक– प्रहर दोन निशा विमलक्षणीं। प्रगटला निज उत्तमलक्षणी।
दिसतसे भुवनत्रयपालका त्रिदशनायक अद्भुत बालक ॥

श्लोक– तमद्भुतं बालकमंबुजेक्षणं चतुर्भुजं शंखगदायुदायुधं।
श्रीवत्सलक्ष्मं गलशोभिकौस्तुभं पीतांबरं सांद्रपयोदसौभगं ॥

श्लोक – महार्हवैदूर्यकिरीटकुंडलत्विषापरिष्वक्तसहस्रकुंतलम्।
उद्दामकांच्यंगदकंकणादिभिर्विरोचमानं वसुदेव ऐक्षत॥

ओवी – हरीसी निजसुतपाहोनी। विस्मयानंद झाला वसुदेवमनी।
मग वो अवतार उत्सवालागोनि। मनेंचि गाई अर्पिता जाहला॥

आर्या – नमुनि स्तविति प्रभुला प्रेमे वसुदेव देवकी दोघे।
ह्मणती निवालो यातव दृक्पाले जेंवि अमृत सरि दोघे॥

श्लोक – जन्म ते मय्यसौ पापो मा विद्यान्मधुसूदन। समुद्विजे भवद्धेतोः कंसादहमधीरधीः॥

" भय कंसाचे थोर झाका निजरूप हे न दावा हो।

" – उपसंहर विश्वात्मन्नदो रूपमलौकिकम्। शंखचक्रगदापद्मश्रिया जुष्टं चतुर्भुजम्॥

सांधि प्रति कळवाया स्वाधि स्वमुखी किती वदावा हो॥

श्लोक – विश्वं यदेतत्स्वतनौ निशान्ते यथावकाशं पुरुषः परो भवान्। बिभर्ति सोयं मम गर्भगोभूदहो नृलोकस्य विडंबनं हि तत्॥

" वळखावे मज आधी प्राग्जन्म स्मरण मग तुम्हां व्हावे।
प्रगट करुनि दाखविले हे दिव्य स्वात्मरूप या भावे॥

श्लोक – (एतद्वां दर्शितं रूपं प्राग्जन्मस्मरणाय मे।
नान्यथा मद्भवं ज्ञानं मर्त्यलिंगेन जायते॥)

" युवां मां पुत्रभावेन ब्रह्मभावेन चासकृत्।
चिंतयंतौ कृतस्नेहौ यास्येथे मद्गतिं पराम्॥

" (यदि कंसाद्बिभेषि त्वं तर्हि मां गोकुलं नय।
मन्मायामानयाशु त्वं यशोदागर्भसंभवाम्॥)

साकी – कंसापासुनि भिहिसी जरि तू तरि मज गोकुळि नेई।
मन्माया जी झालि यशोदे पासुनि आणुनि ठेवी॥

श्लोक – नेगोकुळासि मजये रिति देवदेवे, आज्ञापिला निज पिता वसुदेव देवे
विष्णुत्व दावुनि शिशु जलजाक्ष झाला, तो चालिला चिउचलोनि अधो-
क्षजाला

पद – भाग्यहीन मी देवकी वदली विनवी वसुदेवा ॥
निर्दय हृदये नेता उचलुनि कैसे हो देवा ॥ धृ० ॥
सहा मारिली बाळे कंसे सातवे गळले ॥
आठवा हा तुम्हीं नेतसा मानस कांचवळे ॥
घाव रळा जिव निघो पाहतो करपद हे गळले ॥
जन्मांतरिचे कोण पाप ते नकळे हे फळले ॥ १ ॥ भाग्य० ॥
स्नेह भरे मी स्नेह नाहीं जावळ माखियले ॥
पायावरि मी घेउनि कुमरा नाहीं न्हाणियले ॥
नाहीं दिधली गुटी स्वहस्ते नाहीं पाजियले ॥
कुळीचे देवत (सटवी) अझुनि तेहीं नाहीं पूजियले ॥ २ ॥ भाग्य० ॥
सबळ बलाहक गगनी वळला वर्षत सूकावी ॥
घोर शर्वरी आजि भासते काळासम काळी ॥
सदय मृदु अति हृदय कठिण कां माते दुःकाळी ॥
लोटुनि नेता चित्त द्रवेना शिशु हा यमकाळी ॥ ३ ॥ भाग्य० ॥
देवनाथ प्रभुचि हे ऐशी अति दुर्धर माया ॥
स्त्रवति लोचनी जीवन बिंदु खेदकरी माया ॥
कठिण केले मन वसुदेवे गमली सी माया ॥

मुक्त कपाट झाली घेउनि निघता अमाया ॥ भाग्य० ॥

श्लोक – उचलुनि हरिजो तो होय सानंदजाया, प्रसवलि गुणमाया गोकुळी नंदजाया

त्रिभुवनपतिची ते शक्ति हे योगनिद्रा, करि सकळ जनांत भ्रांति संयोगनिद्रा

श्लोक – कवाडे लोहाची न निघाति कदां जेवि निकरें ।

घणींजी लोहारे बसवुनि खिळे कोठुनि करें ॥

असंगाचे शस्त्र प्रभु उचलितां ती उघडती ।

प्रतापे कृष्णाच्या अघटित चरित्रेचि घडती ॥

आर्या – ननिजवि दिवाहि कारा द्वारांतचि जागवी जसे कुतरे । तेएकदांचि निजले जाणो सर्वांसि पाजले धुतरे ॥

आर्या – गर्जघन तो दुंदुभि यात्रेत च्छत्रधर अही निवटी ।

घनतिमिरा प्रति मार्गी शंपाती प्रभुपुढे गमे दिवटी ॥

[2] आर्या – वर्षघन यम भगिनी पूर भरे फार दाटली होती ।

देतदापि वाट विभक्ता सेवाही तेंचि वाटली होती ॥

[3] श्लोक – शांत आवर्तांची अचळ चळ ती चंचळ गती, असे मोठे फेन भ्रमति उदके मातपुरावी नदीतदेसार्व ॥

[1] पद – कसा तरी उतरू मी पार, यमुना भरली आहे ॥ ध्रु० ॥

रात्र अंधारी मार्गी न दिसे आता तरि कवण उपाय ॥ कसा० ॥

दिवस उदेल्या विघ्न मोठे, कंस करील अपाय ॥ कसा० ॥

उद्धवचिद्घन भवतरण्यासी, भगवन्नाम उपाय ॥ कसा० ॥

नदी ते दे मार्ग स्थिर पातिस तेव्हां सडकरी, जसा ज्ञात्यासे वू जळधि पथ रामार्पण करी ॥१॥

कटाव – भगवतन चतसो, बंद तूट गेय, कवार खुले, रच्छक भूले, सोय रहे सब,

घोर भई निशी, बादल आये मलय पवन घन, गरज गरजा बिज, दामिलि

दमके अंबर चमके, रुमुक झुमुक, जल बुसार लाग्या, बुंद परे,

हरिभिगतजान, फनसेसधेरे तलछत्रखेर, अहिरूपभयंकर,

विशालदेखे, कंपनलागे, करपंजरपर, पंकजलोचन, धरसंकटमा,

करारसे जमुनातटपायो, तबजमुनाभरपूरंभरी, तटउमंडचली,

जलप्रवाह दुस्तर, तरळलोलकल्लोल, भवतबिच, अवर्तअगनित,

न्याहरकेमन, उत्तारकोकछुपारनपायो, मुरारकेपद, प्रतापसेनदि,

झरारकेवदयभागभई, पदबाटदई ॥

श्लोक – यशोदेसि होता सुलायोगनिद्रा, समस्तस्त्रियांसुतकयेगाढनिद्रा ॥

नजाणेचि ते पुत्रिकापुत्रकांहीं, नते लक्षिले आणिका बायकांहीं ॥

श्लोक – यशोदपुढे ठेउनी कृष्णजीते, ग्रहानेतिलाने म्हणे कृष्णजीते ।

स्वभार्ये पुढे तीस आणोनिबाळी, पदी लाचिबेडी क्षणी तारिघाली ॥

श्लोक (पिजाग्रहीचउन्चलूनिअयोक्षजाला, बेड़ीनिघोनिअतिसत्वर मोक्ष झाला ।

मायातयाचसदनीभरिशंखबाला, जागेकरीस्वरुदितेंचितमारवाला) ॥

आर्या – नष्टज्ञानद्वारप आल्यावरि शौरिजाहले जागे ॥

त्याकालीबालध्वनिं तीमायादारिका करूंलागे ॥

श्लोक – ते तु तूर्ण उपव्रज्य देवक्यागर्भजन्मतत् ॥

आचख्युर्भोजराजाय, यदुद्विग्नः प्रचक्षते ॥

आर्या – भगिनीप्रसूतिवार्ता, कानीपडतांचि तो त्यजी शयन ॥

आलाकाळ असे मनि, मातुनि झाला भयभ्रमन्नयन ॥

गडबड लाचिची परि, गेलाधावूनि सूतिकागेहा ॥

पडलापथांत शावदा, सावरला वसनकचाहि भागेहा ॥

श्लोक-(सतल्पात्तूर्णमुत्थाय, कालोयमिति विव्हल: ।
सूतीगृहमगात्तूर्णं प्रस्खलन्मुक्तमूर्धज: ॥)

आर्या- वज्रहृदय तो जाता, त्यासि म्हणे देवकी नृपा सून ।
हे सत्य सुशीदादा, निश्चय केला चि आज पासून ॥

साकी- विधिप्रेरणे आग्निसम बहु, सुत त्वां वधिले त्वा भ्राता ।
देई एक ही, अंत्य सुता तरि दीन भागिनीला ताता ॥

श्लोक- उपगुह्यात्मजामेवं रुदत्यादीन दीनवत् ॥
याचितस्तां विनिर्भर्त्स्य, हस्तादाचिच्छिदे खल: ॥

आर्या- सुमनोहर चरणयुगी, धरुनि शिळेवरी वधार्थ जो हाणी ।
तों ती उडोनि गगनी, जायनिळा धरिल काय खळ पाणी ॥

श्लोक- अदृश्यतानुजा विष्णो: सायुधाष्टमहाभुजा ॥
दिव्यस्रगम्बरालेपरत्नाभरणभूषिता ।
धनु:शूलेषुचर्मासिशङ्खचक्रगदाधरा ॥

आर्या - नष्टा मज मारुनि फळ काय तुझा काळ वेगळा आहे।
कोठे तरि वाढ तसे वधिल तुला उक्ति मौन धरि गा हे॥

कटाव - जागृत बालक, देखत ही आल्हाद भये हैं,
तब सब वृजजन मंगल गाये, भेरि बजाये, हरख बढ़ाये ॥
विप्र बुलाये, मंगल जल पशु पालक न्हाये, देव दुंदुभी नादा मोद प्रमोद करभर,
सुस्वरदाई ॥ ध्रु० ॥ माई गोकुलकी क्या कहुं बडाई ॥ जहां खेलत फुनसाई ॥ मा०

श्लोक - करें घेवरें बाळ पाया वरी ते ॥ तदा त्यास न्हाणावया आदरी ते ॥
भरी भक्ति गंगाळयीं प्रेम पाणी॥ स्नेहे मारिला तो शिशू चक्रपाणी ॥

पद - न्हाणी न्हाणी त्या निर्मळा ते न्हाणी ॥ खाणी ती न्हिया भाग्याची कोण वानी ॥
ज्याच्या स्नेहे देहभाव केले परते ॥ ज्याच्या स्नेहे जाळिती सकळ ही दुरिते ॥
ज्याच्या स्नेहे सायुज्य सौख्य भरते ॥ त्याच्या स्नेहे जावळ मारली करी ते ॥ न्हाणी०
गंगाजन के ज्याचिया चरण कमळी ॥ त्यावरी पाणी घालिते हस्त कमळी ॥
ब्रह्मादी कवंदिती पद रज धूळी ॥ पदिंची भावी घेउनी काढी कुपाळी पार ॥ न्हा०॥
देवनाथ प्रभु अंबरया विश्वाळी ॥ अंग त्याचे पुसो निवस्त्र श्यामळी ॥
सर्वाला जो व्यापक अणुरेणूळी ॥ पुरवा निके तयाचे कर्ण फुंकी ॥ न्हाणी०॥

पाळणा - जोजो जोजो रे ॥ घनश्यामा ॥ निज बाळा गुणधामा ॥
जोगी आला से (विश्रामा) ॥ तो मी दाविन तुम्हां ॥ ध्रु०॥
जोगी दिसतो विचित्र ॥ त्याला तीन नेत्र ॥
चर्म विगळे नसे वस्त्र ॥ म्हणवी तुझा मित्र ॥ बाळा जोजो०॥१॥
अंगी चर्चुनियां विभूति ॥ अर्धांगी पार्वती ॥

१६

वृषभारूढ़ तो पशुपती ॥ त्रिशूळ डमरू हातीं ॥ बाळाजोगीरे० ॥२॥
आणिक एक नवल दयावा ॥ कंठ दिसे नीळा ॥
मस्तकीं जळ वाहे झुळझुळां ॥ नेत्री आगिज्वाळा ॥ बाळजो० ॥ ३॥
आणीक नवल परियेसी ॥ गजचर्म पाठीशीं ॥
शिक्षा लाविती दक्षासी ॥ ठकविले देवासीं ॥ बाळा० ॥ ४ ॥
जोगी आलासे आंगणी ॥ तुळशी वृंदावनी ॥
तुजला देखोनि नयनी ॥ घालित लोटांगणी ॥ बाळा० ॥ ५ ॥
उगा राहे बा जगदीशा ॥ बाहेर आला पिसा ॥
योगी यांला विले निजध्यासा ॥ भाळीचंद्र ठसा ॥ बाळा० ॥ ६ ॥
भाळी घेतली नाराहे ॥ जोगी दावी माये ॥
सर्वं भूषणीं तो आहे ॥ परब्रम्ह वो पाही ॥ बाळा० ॥ ७ ॥
गोकुळीं जन्म घेतले निधान ॥ परब्रम्ह ते जाण ॥
तयाचे चरणी शरण ॥ एका जनार्दन ॥ बाळा० ॥ ८ ॥
आर्या – नवपुत्रोत्सव परवश नंदकरी जातकर्म काविधीते ॥
सुकविवदान्य फिकाला पूर्वी तैसा कधी हिन विधीतें ॥
पद – यशोदेबाई ऐके पुत्राची लक्षणे गे ॥ धृ० ॥
पाते म्हणतिल भगवान ॥ परी हा होईल गाड़ीवान ॥
96
बळीचे द्वारी द्वारवान ॥ देवड़ी राखील त्याची ॥ य० ॥ १ ॥
करिल दह्यादुधाची चोरी ॥ भोंदिल गोपाळांच्या पोरी ॥
अवघ्या रिंदळांचा चौधरी ॥ लाज आणील बायका ॥ य० ॥२॥

पांडवराजमाचेमेळी ॥ काढिल उच्छिष्ट पत्रावळी ॥
ढोरे तुमचे चारीवळी ॥ गायी दुभवील निश्चये ॥ यशो० ॥ २ ॥

॥ श्रीज्ञानेश्वरमाऊलीसमर्थ ॥

॥ श्रीसुदामदेवचरितं ॥

दिंडी- कथा सांगे श्री शुक परीक्षितीला। कथा सांगे श्री शुक परीक्षितीला
असे विप्रवर सुदाम नाम त्याला। असे हरिसखा सुदाम नाम त्याला
गृही निस्पृह अति दांत आत्मज्ञानी। ब्राह्मण आत्मवित्तम विरक्त दांत।
सखा हरिचा यदृच्छाभि तुष्टमानी॥ गृहीय दृच्छोपपन्नि तुष्ट शांत ॥

श्लोक- त्याची भार्या कुचैल क्षुधित पीत असे पाहुनी त्यास अन्न
वाढी जे प्राप्त होई सम इल्व धुपरी झालेसे फार जीर्ण. १

एकेकाळीसतीती विनोविनिजधवाटेउनीम्हणनवक्र

नाहीभर्त्यासिधायाम्हणुनिबाकु दुखोकोपिनाभत्तुवस्त्र ॥

(भर्त्याचाभोगसंपादननचकरवयासावक्लिन्ननेत्र ॥)

पद- स्वामिहरिकुडेहरिकुडे तुम्हिजावे रमानायकासिभेटावे ॥ध्रुव॥

सखातुमचाजी तुमचाजिश्रीपती। ब्राम्हणाविरिमोठिप्रीती

शरणवत्सल वत्सलयदुपती। मुमुक्षुजीवांच्यापरमगती

गृहीपीडित पीडितुम्हापासतां। देइलप्रेमाने बहुवित्ता

असेद्वारके द्वारकेअधिविश्वभर्ता। भोजअंधकवृष्णिनेता

त्वरितजाउनीजाउनीसख्याभोव। रमानायकासिभेटावे ॥१॥

कृपासागरसागरहिलकुती। निजसेवकामुक्तिदाता

असेमाधव माधवत्यासकोती। अर्थकामादिसंपदाती

परीनच्चदेई देईयाच्चभीती। कीउपजेलत्यांतरती

शोधल्यापुरवी पुरवीकोडमनिचे। रूपडेकृष्णदासहृदिंचे

सगुणसांवळेसावळेनयीनपाहावे। रमानायकासिभेटावे ॥२॥

आर्या- ऐकुनि मृदु सतीची, विनवणी गमन करी विप्रहृदय ।
चिंतुनि उत्तम श्लोकु हरिसि दर्शन हेचि महाश्रेय ॥

साकी- असे उपायन ही तेथे जरि शीलनी दिले आणुनि मजला ॥
रिक्तकराने भेटुन येची भूपदेवता गुरूला ॥

ओवी- ऐकुन त्या पतीचे वचन, आणिले पृथु कुचार मुष्टि मागून
जीर्ण वस्त्र खंडे बांधून, दिधले उपायन न्यावया ॥
" ते घेवोनि चालिला द्विज, मनी चिंती हेचि गुज
की कृष्ण दर्शन कैसे मज, होइल तन कृपा ॥
(श्लोक- सन्तानादायी विप्राग्र्यः प्रययौ द्वारकां किल
कृष्णसंदर्शनं मह्यं कथं स्यादिति चिंतयन्)
ओवी- (कृष्ण साक्षात् वैकुंठाधिपती । मी तव दरिद्री मंदमती
परी तीचि आशा मज होती, की तो भक्त कामकल्पद्रुम) ४.

श्लोक- तो उल्लंघिन तयासि लंघुनि तसा वृक्षत्रयात्या गुनी
जाता दुर्गम भोज वृष्णि सदनामाजी ग्रहे पाहुनी
पत्नीचे हरिच्या मनोहर अशी त्या तो त्र एकाळयी
जारि ब्रह्मसुखी निमग्न हृदयी वैकुंठ पादाश्रयी .

आर्या- त्या ळायेता पाहुनि, कृष्णश्रीपंचकावरुनि धावे
आलिंगुनी निज सख्या टीकुतन तो बुद्धी ठितपावे .

पद- मंचकी बैसवी, सख्याते, (मंचकी बैसवी) ॥ ध्रुव ॥
आणुनि अर्घ्य धुवोनि चरण, तीर्थी घेवुनि शीरि जगपावन
धन्यता वागवी ॥ सख्याते मंचकी बैसवी ॥
स्नान सुवस्त्रे अगरु चंदने । सुधूप दीपे करुनि पूजन
तांबुल दिव्य भोजन घालुन । श्रमाते घालवी ॥ १ ॥
देवुनि धेनू स्वागत प्रश्न । प्रेमाने त्या विचारी कृष्ण
कुचेल क्षीणा वारि श्री व्यजन । साक्षात तालवी ॥ २ ॥

निर्मळकीर्तीश्रीभगवंता। त्याअवधूतासन्मानीता।
अंतःपुरजन समस्तपातता। होतीविस्मई ॥३॥
हाभिक्षू द्विजलक्ष्मीहीन। येणेंकुळकायसुपुण्य
त्रिलोकगुरु हाश्रीभगवान। याते आळवी ॥४॥
पर्यंकीस्थितलक्ष्मीत्यागुनी। बोडलबंधुसमआलिंगुनी
कृष्णदासा प्रभुद्विजा सेवुनी। सेवाहाचाळवी ॥५॥

श्लोक- कथयांचक्रतुर्गाथाः पूर्वागुरुकुलेसतोः
आत्मनोललितारा जन्करौ गृह्य परस्परम् ॥

पद- विप्रवराचा हस्त धरूनिया गुरुगृहींच्या खेळुना
सख्यां ते सांगत हरिगाथा ॥धृ०॥
द्विजोत्तमा त्वां गुरुगेहाहुनी सदनी आल्यावरी
वरिली भार्या कीना बरी ॥१॥

बहुधा नव गोष्टदधनवस्त्रादिक मतिनावरोपिते
दिसे ती त्यांत न बहु प्रीत ॥२॥
विदुषा तुज हे योग्य असे परि जनसंस्थिति कर्मे
करिशि तू मत्सम शिशु नेमे ॥ ३॥
गुरुकुलिचा तुज वास स्मर ज्या योगे निजज्ञेय ।
कळूनी नाशी भव भय ॥ ४॥
चाल- तीन गुरु नराया, त्यांतु पूज्य माता ⎫ श्लोकु-असति
प्रथम त्याम जिजो, जन्म मात्र दाता
मत्सम दुसरा उपनीय विद्यादाता ।
टीप- तिजा नव मीचि आत्मज्ञान जो सेरवीत तनी
सख्यांते सांगत हरि गाथा ॥ ध्रु.१॥
भूतात्मा मी जप मख तप उपशम न तसा तोषे ।
सद
जसा की निज गुरु शुश्रूषे ॥२॥ *
वर्णाश्रमिया माजी तेची को विदजे सद्गुरु ।
तेचि धन्य जे सद्गुरु वचने तरती भवसागर ।
वचनें तरती भव सागरा ॥१॥
नारिति सद्वि विशोति पितर ॥ ?॥
श्लोक- (नाहमिज्य प्रजातिभ्यां तपसोपशमेन च
* तुष्येयं सर्वभूतात्मा गुरुशुश्रूषया यथा)

तुजस्मरेतकीं गुरुगृहीं असतां गुरुदारे आपणा

धाडिले काष्ठालागिं विपिना ॥३॥

तदा भटावीन आपण शिरतां मारुत वृष्टिफार

होऊनी मावळला दिनकर ॥४॥

चाल- कोरवत्यापिवा झाले सर्व जलमय -

वर खाली दिसेना मन आतुर अतिशय

वरि जल पीडिले न मिळे कोठा ठाय

टीप- परस्पराच्या हस्ते धरुनि मग फिरलो वीनभावता

सखे तो संगत हरि गाया ॥२॥ ध्रुवपद.

विपिनी जाणुनि उदयी अरुण गुरु आले शोधित

पाहिले हिमाने पीडित ॥१॥

मग करुणेने व्याप्त होऊनी बोलू आदरिले

तेसेंची आशीर्वचबोलिले ॥२॥

धन्य तुम्ही बाळांनो झाले दुखी आम्हा करित।

त्यागिली दुस्त्यज तनु ममता ॥३॥

{ अहो हे पुत्रका भूयमत्स्यदर्थे तिदुःखिताः }
{ आत्मावै प्राणिनां प्रेष्ठतमनादृत्यमत्पराः }

सौत्छिष्यानेहीच कुरावी स्वाध्यायपकी नवकृती
देहही कपीवा शुचिमती ॥२॥

चाल- प्रसन्न तुम्हावरि असे मी द्याचवर।
सर्वोही मनोरथ पूर्ण असो कुमर।
मदधीन वेदही इहपर रतनवरा।

टीप- मोक्षद गुरुच्या (महि) ऐश्यांचो स्मरतो की वृत्ता
सख्यांने सांगत हरि गाथा ॥३॥ ध्रुव.

(गुरोरनुग्रहेनैव पुमान् पूर्णः प्रशान्तये)

श्लोक- किमस्माभिरनिर्वृत्तं देवदेव जगद्गुरो।
भवतां सत्यकामानां येषां वासो गुरावभूत्॥

आर्या- ऐकुनि श्रीहरि वचना, बोलतते द्विजसुदाम देव असे
काय अप्राप्य आम्हा, विश्वगुरु (जगद्गुरु) तुज सद्गुरु गृही वासे

आर्या- सकल पुरुषार्थ खाणी, छंदोमय वेद ज्या तुझा काय
त्या तव गुरु गृही वास, लोकानुग्रहा वाचुनी काय.

अभंग- ऐशा रीतीं द्विजवरासी बोलुन, सर्वभूत मनी भिन्न हरी
जाणुनी विप्राच्या मनातील भाव, बोले द्विजदेवसत त्या

प्रेमाने पाहुन पृथुक ईक्षत, साधुगम्य पद भक्तवश-

आणिले पृथुक मज लागी यानो, परि लज्जा मनी वाटे याच्या
(परिहीत मनो वैभवाशी)

लक्ष्मी तुनी प्रिय मज मासा भक्त, याचा मनोरथ पूर्ण करीजे -

कृष्णदास प्रभु हृदुत जाणत, भक्त मनातील पूर्ण करी .

श्लोक - किमुपायन मानीतं ब्रह्मन्मे भवता गृहात् ॥
अण्वप्युपाहृतं भक्तैः प्रेम्णा भूर्येव मे भवेत् ॥
भूर्यप्यभक्तोपहृतं न मे तोषाय कल्पते ॥

कामदा- काय भेट त्वा आणिली मला | मित्रा मला निज गृहाहुनि काय भेट
सांग की सख्या आम्हा मला | त्वा आणिली सखया दुत सांग नीट
अल्प ही जरी भक्त आणिले | प्रेमार्पिला अल्प हि मला बहु होय भेट
भक्तिहीन भूरि हूनि मानिले | प्रेमाविहीन बहु ना तहि पीन ल्हेष

साकी पत्र फुल पुष्प जल ही जो मज प्रेमे अर्पण करितो ।
विष्णु मेत त्या प्रेमे दिधले अति आवडि मी खातो ॥

श्लोक (पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति
तदहं भक्त्युपहृतमश्नामि प्रयतात्मनः)

साकी - प्रेमा वाचुनि जप तप गानादि कुमज वश न च करिती
परि मत्प्रीती स्तवया जीता अंतः शोधक होती.

दिंडी- नया वदला जरि हरी वाणि ऐशी
पृथुक धाया तरि हीन विप्र त्याशी

अधोवदन होऊनी बैसलोस
हृत
तयापाहुनि साक्षि चिंती स ऐसे ॥

आर्या - माकोमेमज पूर्वी भजला नाही बुद्धीहि हाचिव
सीत पीडिसव आला हे नोश्री हे वदु लभी क्षिप्र

आर्या - ऐसा विचार करूनी द्विजवस्त्रातुनि चीरबद्ध पृथुक
स्वकरें घेतां झाली हे कायअसे" अशीवदत भाक्

स्वागता - हे पृथुकमजलाबहु प्रीति
आणिता निश्चयानिश्चतरीती
जगद्दात म असल्या मजे देवा
तृप्त वील अनिता प्रियमेवा

श्लोक - असे बोलुनी खाऊनी येकमुष्टी
पुढे दुसरी घेई जेव्हां परेष्टी
रमा रोधि हस्ता धरी प्रीतिरिच्या
पुरे स्वामि संपत्ति कन्यापरीच्या

श्लोक- त्यारात्रीं तरि मंदिरीं सुरसुखें जे वांनि तोराहुनी
स्वानंदे परिपूर्ण विश्वधरमा भर्ते परावे देनी
प्रेमाने अभिवंदिला विनविला येण्या पुन्हा सत्वरी
क्षोदे-हीतनया चित्ता मुदित आलो कुनि घाली घरी

ओवी - ऐशारितीतो ब्राम्हणु हरिदर्शनें चित्त संतुष्टमन ॥
होउनी जातात त्वल्याण गुणु मार्गी चिंतीत चालिला

पद- अहो त्रिकुनी हरीच्चि मिती ब्राम्हणावरी
पाहिली आजि म्या पुरी ॥ ध्रु.॥
मी पापि दरिद्री अती टाकुनी धीने
आलिंगिलो बहुमाने : ॥ १॥
बसविले प्रिया पर्यंकि अग्रजापरी
वारिली धीने च वरी ॥ २॥
ब्रम्हबंधु ऐसे वदुनी अती प्रेमाने
पूजिले देवदेवाने ॥ ३॥

जरि सर्व स्वर्ग अपवर्ग सिद्धिकारण,
असेची तत्पद अर्चन. ॥७॥

तरि दिलें नाहिं मज द्रविण या करुणाब्धे ॥ (करुणाब्धि)
की विस्मरला हा मज मदें ॥ ५ ॥ (धनगर्वें)

ग्रीं असे मार्गि चिंतित चालिला द्विज
जो कृष्णदास नृपुचा निज ॥ ६ ॥

(श्लोक - क्वाहं दरिद्रः पापीयान्क्व कृष्णः श्रीनिकेतनः
ब्रह्मबंधुरितिस्माहं बाहुभ्यां परिरंभितः)

श्लोक - ऐसे तो हरिगुणांचें लित पथीं आला स्वप्रीतिजें
तें तेथे अवलोकिले पुर महत्सुर्ये दुसे ऋशाजे
उद्यापवन विचित्र असती जेथे सुपद्माकरें
चारु स्त्री पुरुषे स्वलंकृत तशी रत्नींदिविस्पृग्धरें

ओवी - मग त्या स्थळापासुनी। तर्क करी तो द्विज मनीं।
की कोणाचे हे निर्मिले कोणी। मम ग्रामस्थानी दिसत तरी ॥
तो इतक्यात दिव्य नारी नर। करीत गीत वाद्यांचे गजर।
नजराणा घेवोनि सत्वरी आले त्या महाभाग्यवंता ॥

ओवी.

आर्या - भर्ता आला ऐकुनि पत्नी हर्षित आदरपीला।

आणाया सदनातुनि नेघे जशी आलया तूनि तुमला।

" - हरिच्या कृपाप्रसादे तेथे सुरलोक संपदा आली।

यास्तव पतिपत्नींचि वृंदारक सम स्वरूपे झाली॥

साकी - पतिव्रता मग पाहुनि पतिला प्रेमें गद्गद झाली

भेटुनि मुनीने चालाबुनी मनालिंगने घाली।

" स्वर्णविभूषित दासीमध्ये पाहुनि दीपित सतीला

विस्मित होउनि तो मग द्विज निज सत सदनी प्रविष्ट झाला।

दिंडी - रत्नांचे स्तंभ जेथे शालीमित अस्त्रे शुभ्र शय्या तशाची

सौवर्णी दांत मंच स्फटिक भर कुर्ती शोभती भिंति काची

रत्नांचे दीप तैशी मृदुल अयस्रणमुन्नु लंबी वितानें

ऐशा तो इंद्र सद्मा सम निज भवना पाहुनी बीज हेतु जाणे ९

पद- सत्यीच दुर्भगीनित्य दीसुद्दी मम हृद्दी कारण
यदुनमाच्या कृपाकटाक्षा वाचुनि अन्चन. ॥ध्रु॥
आप्तकाम हा श्रीपति सरवा मम समक्ष न बोलुनी
सन्काम
(याचक भक्ता देतो बहु परि मानी लघु त्या मनी
तैसे भक्त अल्प दिले तरी त्यात बहु मानितो
यास्तव माझी पृथुकमुष्टी प्रेमे स्वीकारीतो

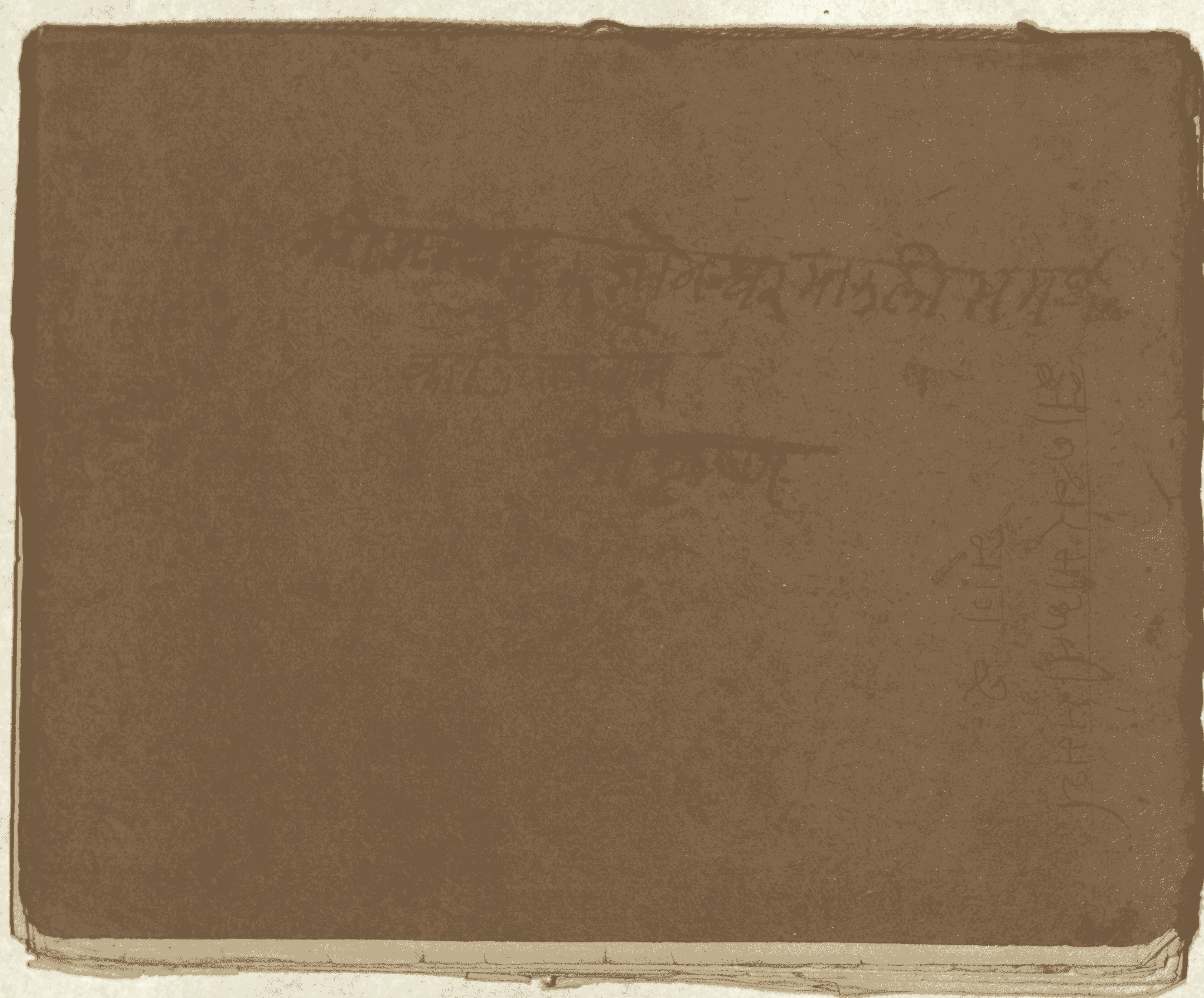
भक्ती
चाल- जन्मो जन्मी त्याच्यीच असो दास्य प्रीती
त्या आनन कामज मायिक वीभूती
घडो लत्सेवेत त्युर प्रसंगती
टीप- धनिपुरुषा चा मद्दोद्भवाने अधःपात पाहुन
लघुज्ञ भक्ता विचक्षण प्रभु तो सेपत्ती देईन
मूढमला परि भक्ति अभाव धन वांछ घुष्म
दिले आता तरी कृष्णदासा देवा भक्तिच श्याम

दिंडी- अशारीतीनें परमभक्तसुदामा
करुनि निश्चयमोन मागितयाप्रेमा (हरिसि)
त्यागी विषयां भोगुनी सति तजोये
अनासक्तहृदयीं (भनि) कृष्णकृष्णागाये

ओवी- जो ब्रम्हादिकांचा देवना, सर्व यज्ञीं फलदाता
ऐश्या सर्वेश्वरा श्रीअनंता, विप्रावांचुनी देवनसे

(श्लोक) (तस्यैव देव देवस्य हरेर्यज्ञपतेः प्रभोः
ब्राम्हणाः प्रभवो दैवं नतेभ्योविद्यते परम्)

आर्या- भगवन्मित्रसुदामा पावुनि ऐसास्वभक्तवशआजिता
तद्ध्यानेंत्रुटितबंध होऊनि गेला स द्रुति तत्पादा (कृष्णपदा)
" ब्रम्हण्यदेव हरिचो जाहीं द्विजभक्तिमात ऐशी
तो पावुनि तच्चरणीं प्रेमा भवसिंधु पार उतरोत ॥

श्रीशानेश्वरमाऊली समर्थ

॥ अनन्य शरण रिघा ॥ हरीला ॥ तारक तो जगदीश्वर ~~आधु~~ जाणुने ॥
॥ कास धरा विश्वास तयाचा, देणार नाही दगा ॥ अनन्य.
॥ ठेवुनियां कर दोन्ही कटावरी, भक्तासि भेटे उगा ॥ अनन्य
॥ त्र्यंबक टोऊाने साधन करितो एकाजनार्दनी ॥ ॥ अनन्य

१ जय जय राम कृष्ण हरी

२ ज्ञानेश्वर माउली वो माय माझी ज्ञानेश्वर माउली वो
कोमल सुंदर परम मनोहर हृदयी ठेवी पाउली वो
त्रिविध तापसंताप हरायास हेना करि करुणा साउली वो
घेउनि मजला निज मांडीवर स्नेहे पान्हावली वो
अलकावतीपतिनं दीनी विनवणी श्रवण करुनि वानविली वो

३ गणराया लवकर येई

४ भज राधाकांत

५ धाव विभो करुणाकर

६ भावधरा रे

॥ श्रीज्ञानेश्वरमाऊलीसमर्थ ॥

श्लोक- सांगे कथा शुक भवांबुधिते नराया
कीं कालिया-हृद असे यमुनेत राया
जैसे कुटुंत कढते जळ अग्नितापे
तैसे -हृदोदक भुजंग विष-प्रतापे

श्लोक- उसळे सळसळा जळ डोळी
त्यावरी खगन रोके उडोली
अंतरिक्षगत पक्षि जळोनि
ऊर्ध्व ऊर्ध्व पडताती गळोनि

श्लोक- श्रप्यमाण पया यस्मिन् पतंत्युपरिगाः खगाः
विक्षुब्धमता विषोदोर्मि मारुतेनाभिमर्षिता:
म्रियंते तीरगाः यस्य प्राणिनः स्थिर जंगमा:

२

अभंग- वैकुंठनायक तेयवनीआला ॥ गोपाळांचीमेळाबरोबरी
साकी- येवु समे बोलिरामबिना हरि गोवनकु संभजावे
चलतच्चलतवत जमुनाजो कुतीर ग्वाळ मिळआवे
श्लोक- अथ गावश्च गोपाश्च निदाघातप पीडिताः
दुष्टं जलं पपुस्तस्याः तृषार्ता विषदूषितं
आर्या- ते गोप पशुहि विषजल पीतीमरती तटींचे तत्काळ
ते पाहता कृष्ण कुरुणानिधि सत्पती असन्काळ
आर्या- बाभोलिगाई ते उठवी पाहे दयार्द्र दृष्टीने
पूर्वीजिसे दशवदन रणहत कपिकटक अमृतवृष्टीने
श्लोक- ते संप्रतीत स्मृतयः समुत्थाय जलांतिकात
आसन् सुविस्मिताः सर्वे वीक्ष्यमाणाः परस्परम्।
अन्वमंसत तद्राजन् गोविंदानुग्रहेक्षणम् ।
आर्या- सुच्छद भये उपाल सौभरि वर निर्भयस्थळी सर्प
वसतो होता तुनेटा दवडावाया तुनिही विषदर्प
अभंग- याडिया बा करि दिधला सित्रास (करीन मी वध तुझा आता
(आर्या: देव असे मनि आणि हृद तट जवदंब नग शिरी वेघे
जे पूर्वी अमृततरद्विज पादरुजा शिआश्रयादे घे)
श्लोक- ते जई विहगराज सुधेते
पावला गरुड या वसुधेते
त्या तरुवरि तसा बसला हो
धेतई द्रुम सुधावस लाहो

3

साकी- कुदंब रुखपर चढे किसनजी अंबर पीत सवारे
तबही देखो गगन मंडलमो बिखरे उडत पुवारे
चढे किसनजी
" - कदंबकु रुखपर कोहिकु वसनन सवारे
कोहकु माला छोड दई अब पूछत दासीतसवारे
" - कूदत है हम जमुनामो अब भुजंग सीस उडावू
काज लिहारे सुनो ओ पजी ब्रिजमो नंद बाबाबू
" - कहियेजा वकुर बिनती इतनी राधाको कानन मो
पीतरखो हम काज ब्रिजनकु डुबगये जमुनासे
पद - जलमे मतुम मतजय्ये । किसनजी जलमे तुम मतजय्ये
नंद जशोदा बलीरामकु हरि खबर क्याकहिये। किसनजी
तुमबिन हम सब गोपगवाल नरोय रोयमर जइये किसनजी
जीवनसुत प्रभु बिनती इतनी दासनकी सुन लइये। किसनजी

श्लोक- प्रचंड डावा भुजदंड भारी
सव्ये करे वाजी विकेटभारी
गर्जेनि वृक्षान्चवरी तटाकी
उडी विषान्च्या सोळबोल टाकी
श्लोक- पाणी घनुष्यत उंच बळे हदान्चे
त्यान्चे असे विषाच्चि तुंबळ त्याहृदान्चे
कल्लोळ वळे बभयकारकु य तटाका
आश्चर्य हे जरि गमेल मनात टाका

श्लोक तस्य ह्रदे विहरते भुजदंड घूर्ण
वाघोष मगवर वारण विक्रमस्य

आश्रुत्य तत्स्वसदनाभिभवन्नीरीक्ष्य
चक्षुःश्रवाः समसन तद्दृश्यमाणां =

श्लोक - कर्णहीन नयनी ध्वनि घेतो
क्रुद्ध होवुनि भुजंग नि घेतो
देखिले डुडुले स्वपलाळा
लो विखार हृदयात जवाळा

श्लोक - तं प्रेक्षणीय सुकुमार घनावदातम्
श्रीवत्स पीतवसनं स्मितसुंदरास्य
क्रीडितमप्रतिभयं कमलोदराक्षं
संदश्य मर्मसु रुषा भुजया च छाद

आर्या - यमजे विक्राळ पाशी मर्कंडेयासि नाम भूमाने
बोधी बोधाव्या प्रभुवर्या प्रेमभक्तियोगाने

श्लोक - भुजंगे हरी वेष्टिला सर्व देही
न हाले न चाले न कांही वदेही
असे देखतां सर्व मूर्छित जाती
महा दुःख शोकें भयें ओपजाती

अभंग - गाई रडताती वत्स पडताती कृपाळा पीडिती आयु
वियोगाने तेव्हां पक्षी रडताती। आता कृष्णमूर्ती कैंची आम्हा।
(सांगती)

श्लोक - मूर्च्छा विमानी गगनी सुराळा।
आक्रांत गाई व्रजवासराळा।
आक्रंदती वत्स मुरेनयकी मांडिती रोदनाते
देखोनि हे से मधुसूदनाते

ओवी- यमुनेसी झाला वृत्तांत । गोकुळात काय वर्तलीमात
दुश्चिन्हे परम अद्भुत । जाणविली लोकाते

श्लोक- तं दुर्निमित्तं निधनं मत्वाप्रासमतद्विदः
तत्प्राणास्तन्मनस्काः स्तेदुःखशोकभयातुराः

आर्या- तेव्हां मानधवा बुनिकि कवती नंदा दिवसी गोगळी
उधडेचि धांवति जन गोकुळातून एकवटले पशुही

साकी- चला चला उनन्या गोपजो मान जातकान्नदा
डुबा कुन्हेया डुबा कुन्हय्या भाग्य जरयां विजनदा

पद- कृष्ण गडी आपुला गडेलो यमुनाडोहि बुडाला
का वियाडसे कृष्ण आला । तो दिवस विळाधा दाईला
टीका मारित आपुल्याला । कृष्ण तीरस्वस्थ न बसला

अता कोण सोडविल त्याला । यमुनाडोहि बुडावाला
गाई त्यावीण हंबरती । वासरे स्तनपान न करिती
याप्रकारे सर्व रडती । दुःखाने कृष्ण कृष्ण म्हणती
आता काय भेट आपुल्याला । यमुनाडोहि ०
यशोदा नंदाहि मूर्छित पडती । यांकुनी नित्य पुन्हा उठती
कोणी कोणा ना वरती । कृष्णकपसुदाने चाळकारेती
सीमानाहि प्रेमाला । यमुना डोहि बुडाला ।

श्लोक- आबाल वृद्धवनिताः सर्वे गोपपुरुषास्तथा
निर्जग्मुः गोकुलाद्दीनाः कृष्णदर्शनलालसाः

अभंग- गोकुळीचे जन निघाले सकळ । पाहती गोपाळ वनामध्ये
यशोदा व्याकुळ झाली असप्राण । सुखी असो तान्हे वनामध्ये ॥

श्लोक- परम वृद्ध बहू (वळे कटी
धरुनि यष्टि करी-यति संकटी
त्वरित चालोनि बाळ हे रांगती
हरिच ज्या सुपथि सकळां गती

श्लोक- तांस्तथा कातरान् वीक्ष्य भगवान् माधवो बलः
प्रहस्य किंचिन्नोवाच प्रभावज्ञोऽनुजस्य सः

श्लोक- तैस्तत्र नाभ्यवांकुशाशनि-
ध्वजोपपन्नानि पदानि विष्णोः
मार्गे गवामन्य पदान्तरान्तरे
निरीक्ष्यमाणा ययुरंगसत्वराः

श्लोक पावलेना हि तयीं व्रजवासी
अंतरी धरुनि ती व्रजवासी
आमुकुंदभव बंध हरीती
देखिला भुजग बंध हरीती

श्लोक- न दिसती मूर्छित गोप सारे
राया हरी देखियला असारे
आक्रंदती ~~माई ती~~ वत्स खुरेल ठाकी
नेत्रोदके तो पशु वृंद ठाकी

श्लोक कृष्णप्राणान्निर्विशतो नंदादीन् वीक्ष्य तं ह्रदं
प्रत्यषेधत्स भगवान् रामः कृष्णानुभाववित्

अभंग- अंतर्यामी जाणे जन म्हणो वेडे
नामा म्हणे येढे म्हणिये ते ।
आर्या- गरळमदांध खळ भुजगभोगी निबद्ध जो गदे वतो उग्र
टोलाविले भूमि तसा मग भगवाने भोगबंधनी पुरता
श्लोक- क्षणभरी जोर हटेन सूटला
तटलया रवांचि स्व रुचि लूटला
बळ असे वृत्तले खळखळ खळसल्या
दुरनि वाईसितसे पुरु पालाया
आर्या तेज विषाचे नच्चाले परि कुरि फूत्कार फारसे नाम
धावे धरावया लोचु कूबु मिआणी पुन:२ राम
आर्या - वाल्मीरामता दुष्ट भुभवुनि बळु वेळ फार भागविता
प्रभुने अनीतिवती विषधन मद मत्त नाग नागविला ।
ओवी - शिरसि पाय ठेवि चो भगवान । पुच्छ धरिले वाम हस्ते
तांडव नृत्य जगन्नाये । आरंभिले तेधवां ।
अभंग - त्याचिये मस्तकी नाचे नारायण ।
आरंभी गायन जगदीश
ये लोकांच्या भार घालवि हूबी कुरी ॥
दमीत दुष्टासी स्वामी माझा । ते व्हा त्या स्त्रिया करिता तीस्तुती
यच्चूड़ कोरीन मलङ्क शैले श्रोणरल्लन्नम मदेश्वर दंड धरा पाने :
क्षीणायुषो भ्रमत उल्बण मास्यतो अुड़ुनरक्ता वमन परमवृद्धमलमापन्नाः

त्याच्यापत्नी कृपामुखा

श्लोक - अनुग्रहोयं भवतः कुतो हि नो
ह्यङ्गस्ततो ने कुतीकुलिबर्यापः
यद्दंडयुक्तत्वमुष्येदे हिनः
क्रोधोपि तेनुग्रह एवसंमतः

श्लोक - तपः सुतप्तं किमनेनपूर्वं
निरस्तमानेनानच मानदेन
धर्मश्चवा सर्वजनानुकंपया
यतो भवांस्तुष्यति सर्वजीवः

श्लोक - अन्यायकेले जरिबाळकाने
क्षमाकरावी जगपालकाने
दुन्यायबापा स्थिर जंगमाचा। अन्यायहा सोडि भुजंगमाचा।

श्लोक - मूढमूर्ति अजि या भुजगाची
शौतिबा माउलीच तू त्रिजगाची
हान चुके अपराध वराया।
रक्षणेसन चुके सुरराया।

पद - तुमकासरनसरन महाराज।

हम गरीबा तुम सब गरीबोनके भक्तवत्सल महाराज। तुमका-
मांगत हूं हम पतीना नको भिक्षा देवो आज। तुमको-
मानपुरी प्रभू कहत कामिनी राखो हमारी लाज। तुमको

ऐशी भाकिता करुणा । कृपाऽपजली वज्रभूषणा ॥
पुरेंकरुनी कालिया मर्दना । भक्ताच्या वचना पाळिले ॥ ५

श्लोक - कुब्जजी अ स्तुति कोप अहाच
प्राण की त्यजि भुजंगम टाळ
दासतो तनु रावा समयाची
आस रे तुका च्या समयासी

आर्या - नमिता न्रसमतोय स्तविताकोपम भूत्कजीपाठ्
ओळिता म्हणे रमण कुद्वीपाला रहकुटुंब जावी टिळ

श्लोक - द्वीपं रमणकं हित्वा ह्रदमेतमुपाश्रितः
~~[illegible]~~ यद्भयात्स सुपर्णस्त्वां नाद्यात्मत्पदलांछि
पूजयित्वा जगन्नाथं प्रसाद्य गरुडध्वजं
सकलत्रसुहृत्पुत्रो द्वीपमब्धेर्जगाम ह ॥

॥ श्रीज्ञानेश्वर माउली समर्थ ॥

श्लोक - सांगे कथा शुक भवांबुधि ने तराया
कीं कालिया ह्रद असें यमुनेत राया
जैसें कढेंत कढत जंव अग्नि तापे
तैसें ह्रदोदक भुजंग विषप्रतापे ॥

श्लोक - श्राप्यमाणपयायस्मिन पतन्त्युपरिगाः खगाः
विप्रुष्मता विषोदोर्मि मारुतेनाभिमर्षिताः
म्रियंते तीरगाः यस्य प्राणिनः स्थिरजंगमाः

अभंग - वैकुंठनायक तये वनीं आला । गोपाळां चमेळा बरोबरी

साकी - एक समै बलिराम बिना हरि गौवन के संग जावे
चलत चलत वह जमुनाजी के तीर ग्वाल मिल आवे

आर्या - ते गोप पशु हि विषजलपीतमरतो तटींच तत्काळ
तें पाहतां कुबेवे करुणानिधि सत्पती असत्काळ

आर्या - बाळें ते गाई ते उठवी पाही दयार्द्र दृष्टीने
पूर्वी दशवदन रणहत कपिकटकु अमृतवृष्टीने.

श्लोक - ते संप्रतीतस्मृतयः समुत्थाय जलान्निकात
आसन् सुविस्मिताः सर्वे वीक्ष्यमाणाः परस्परं
अन्वमंसत तद्राजन् गोविंदानुग्रहेक्षितम

आर्या - सुच्छद भये उपांचा सोभाखिर निर्भय स्थळी सेपे
वसतो होता तुनिर्हादवडावाचालुनिही विबसर्प
गो ते सिर्भु ज्यते मती नद्यी

२ श्लोक - ने जई विगराज सुधेले
पावला गरूड या वसुधेते
त्या तरुवरि नसा बसलाहो
घे नई द्रुम सुधा रस लाहो

१ साकी - कदंब रूखपर चढे किसनजी अंबर पीत सवांरे
तबही देखे गगनमंडलमें विरवसे उडत पुकारे
" - कोहको रूखपर चढे किसनजी कोहे को वसन सवांर
कोहेको माला छांड दइ अब पूं छत दास तिस बार
" - कूदत है हम जमुनामों अब भुजंग सीस उडावूं
काजु निहारे सुनो गोपजी ब्रजमों नंद बढावो
" (कहिये जाकर बिनती इतनी राधा के कानन मों
पीत रखो हम काज बिजनके डूब गये जमुनामें) ९१

श्लोक - प्रचंड डावा भुजदंड भारी
सव्ये करे वाजवि केरभारी
गर्जेनि वृक्षाच्च वरी तटाकी
उडी वि बाल्ल्या सोळळांत टाकी।

श्लोक - पाणी धनुष्यत उच्चंबळ हृदाचे
ज्याचे असे विबीच तुंबळ त्या हृदाचे
कल्लोळ लोळ भयकारक ये स्वतटाका।
आश्चर्य हे जरि गमेल मनात टाका।

पद- जलमें तुम मत जय्ये। किसनजी ॥ध्रु॥
नंदजशोदा बलीराम क, मेरी खबर क्या कीजिये ॥१॥
तुमबिन हम सब आपगवालन। शेष सरजय्ये
जीवत सुतप्रभु विनती इतनी। दासन श्री जनी ...

अनंत बलस्य किंतत
श्लोक (तस्य न्हदे विहरते। भुजदंड घूर्ण
वांधी बसमंग वरवारण विक्रमस्य
आश्रुत्य तत्स्वसदनाभि भवन्नी रीक्ष्य
चदुश्रेवाः समसरन् तदम्हव्यमाणः

(कर्णहीन नयनी ध्वनि देतो। कद्रु होउनि भुजंगनि धेतो॥
देखिले डहुळले स्वबळाला। तो विखार हृदयांत जळाला।)

श्लोक. तं प्रेक्षणीय सुकुमार घनावदातं
श्रीवत्स पीत वसनं स्मित सुंदरास्यं
क्रीडंतमप्रतिभयं कुमलोदरांद्रिं
संदश्यमर्म स्फुरुबा भुजयाच्च घाद

(आर्या- यमजे वि काळपाशी भार्की डेयासि नागभोगाने
बांधी बांधोवज्या प्रभु वर्या प्रेमभक्ति योगाने)

श्लोक (भुजंगे तरी वेष्टिला सर्वदेही
न हालेन चाले न काही वदेही)
| असे देखता सर्व मूर्छेसि जाती।
| महादुःखरोके भये ग्रप जाती

अभंग - (धाविन्नतसे वेडे दिसतसे जवी
आकोतसे कुक्षी मौडियेला
गाई रडनाती वत्स पडताती
कृपाळु प्रिये ती आपुल्यां वत्स
वियोगाने लेव्हां पक्षी रडताती
आता कृष्णमूर्ती कैंची आम्हा)

श्लोक - मूर्छा विमान गिगनी सुरां (आकांत गाई व्रजवा
सुराला ॥ आक्रंदती वत्स गुरे व्यकी ने त्रोदत्ते ते पशु वृंद यकी ५

ओवी - यमुनेसी झाला वृत्तांत । गोकुळांत काय वर्तली मात
दृष्टीस्त परम अद्भुत । जाणविती लोकाते ।

आर्या - ते वर्तमान धावुनी कळविती नंदा देवकांसि गोपगडी
उधडोन्च धावीते जन शोकात काय सुचेल तो पगडी ।

साकी - चलो चलो उत चलो गोपजी प्रानजान कान्हनका
डुबा कन्हय्या डुबा कुन्हय्या भाग जराया ब्रिजनका

~~श्लोक ...~~
~~...~~

पद गेडेहा कृष्णगडी आपुला । यमुनाडोही बुडाला हो
काबियाडे सन कृष्णाला । तोडील विष बाधा हरील ।
हाका मारित आपुल्याला । तुम्हि तरि स्वस्थपणे बसला
आतां कोण सोडवील रे त्याला । यमुना डोही बुडाला ॥१॥
गाई त्याविण हंबरती । वासरे स्तनपान न करती
यापरी गोप सर्व रडती । मुरवाने कृष्ण कृष्ण म्हणती
आला काय भेटेल आपुल्याल्या । यमुना ॥२॥

यशोदानंदहीगेलिवरिती । टाकुनीनिजवपुमटिवरती
कोणीकोणानावरती । कंठ पसरुनिशोकुकरिती
सीमानाटीप्रेमाळ । यमुनाजेटी ॥ ३ ॥

(श्लोक - आबालवृद्धवनिता: सर्वेंगपशुवृत्तय:
निर्जग्मुर्गोकुलाद्दीना: कृष्णदर्शनलालसा:)

श्लोक - परम वृद्धबहुलबले कुटी
धरुनियष्टिकरीयतिसंकटी
त्वरितचालतिबालहिरंगती
हरिचज्यासुपर्थिसकळागती

श्लोक - तांस्तथाकातरान्वीक्ष्य भगवान्माधवो बल:
प्रत्यस्यकिंचिन्नोवाच प्रभाववज्ञोनुजस्यस:

श्लोक - ते तत्र तत्राब्जयवांकुशाशनि-
ध्वजोपपन्नानिपदानिविश्पते:
मार्गेगवामन्यपदांतरांतरे
निरीक्ष्यमाणा: ययुरंग सत्वरा:

श्लोक - पांवले नींदतटी व्रजवासी
अंतरीधरुनि तीव्र जवासी
जो मुकुंद भवबंधहरीतो
देखिला भुजगबंधधरीतो

नदीतटींप्रदिक्षिनिजापसोर ।
शयाहरिदेखियला अथोर
आनंदतीवत्ससुरेतयाची
त्रैलोक्यनाथसुंदरयाची ॥

श्लोक - कृष्णप्राणान्निर्विषतोनंदादीनवीक्ष्यतदूदम
प्रत्यषेधत सभगवान रामःकृष्णानुभाववित

अभंग - अंतर्यामी ... जनप्रभो ... नाम ...

आर्या - शरणमहीधरख ... भुजग भोगी निबद्धांग देवतो उगला

आर्या - होनो ... सामग भगवान भीम बंधुनी पुंगला।

तेज ... ऐलपरिकारि कुत्सरफरतो ... धावे धरावयालोच ...

आर्या - वानराने तो दुष्ट भीमबुर्नि बाहुने ... भाग ... ला।

प्रभुने अनीतिवती विबाधतं मदमर्दन ... गोला।

ओवी द्वारी पायदेवो नर्मिगवंत पुरुष धरिलवामट ...

तो डवढात्य जगन्नाथी अरेभिल ... धव।

केका - अन्याय केला जरी बाळ कोनें
क्षमा करावी जगपाळ कानें
तूं माय बाप स्थिर जंगमाचा
अन्याय हासोशि भुजंगमाचा

मूलमूर्ति -

चौ। मूलमूर्ति अजिया भुजगा, शांति मार्ग चतुर्दिजगा। चौ॥ ... अपरा ध ... सुखाय ...

पद तुमको सरन सरन महाराज। हम गरीब तुम गरीबन के भक्तवत्सल महाराज। तुम सरन ॥१॥

मांगत हैं हम पति-प्रानकी। भिक्षा देवो आज ॥२॥

मान पुरो प्रभु कहत कामीनी। राखो हमारी लाज ॥३॥

आर्या - नमितां प्रसन्न होय स्तविता को प्रभु ... जीवाला।
अलि ... रमग ... दीपाला ... कुटुंब जावाला।

केका - कड्यावरुनिया उड्या प्रथम घालुनि त्यागड्यो
गजे परशुपेटती ... भुजा अगड्या।
... तनु फाटती मनमटी कडी दाटती १५
सुखे अमित वाटती विरह सिंधुते आटती

ओंवि नैदेव साऽमृत जला यमुना निर्विबाभवन

नैदेवसामृतजला यमुना निर्विबाभवन

~~अभंग~~ – ~~मग धांवताती~~

कुका कुड्यावरुनियां उड्या प्रथमधावुनी त्याग ड्या

गडीपरुप भेटती तरतटी भुजी अंगड्या

~~ओंवि~~ – कुमेनितनु फुटतीमनगटीं कुडीं दाटती

सुरव ओमित वाटती विरहसिंदुन आटती

अभंग– गड्डी धांवताती। कांबकयाने हरिपुशिती

यशोदा राहिली पोटी धरिली च्युकु पाणी

गाई धावताती। कुळा आंगाते चाटिती

नवणिवे आनंद। नामयाची बुद्धी मंद

॥ श्रीमत्सद्गुरु ज्ञानेश्वर माउलीसमर्थ ॥

श्रीमज्ज्ञानेश्वरं नत्वा सद्गुरुं करुणार्णवम् ॥
बालानां सुखबोधाय मधुरं किंचिदुच्यते ॥१॥

॥ श्रीमत्सद्गुरु ज्ञानेश्वर माउलीसमर्थ ॥

आपल्या निर्गुण रूपानी अखिल ब्रम्हाण्डात व्याप्त असून साधूंचे रक्षण दुष्टांचा निग्रह व भक्तांच्या प्रेमाकरिता सगुण रूपानी अवतीर्ण होणाऱ्या भगवान परमात्मा वासुदेवाला नमस्कार असो.

प्र० – वरील मंगलावरून परमात्म्याचे दोन रूपे आहेत असे दिसते.

उ० – होय. द्वावेव ब्रम्हणो रूपे सगुणो निर्गुणश्च या श्रुति प्रमाणें परमात्म्याचे सगुण निर्गुण अशी दोन रूपे आहेत. तुकाराम माहाराजानी ही आपल्या अभंगात "सगुण निर्गुण दोनी ज्याची अंगे" अशा प्रकार म्हटले आहे.

प्र० – परमात्म्याचे या दोन रूपाचे काय प्रयोजन आहे?

उ० – (निर्गुण रूपाचेच ज्ञान होत असल्यामुळे) ज्ञान ~~प्राप्ति~~ हे निर्गुण रूपाचे प्रयोजन आहे. व (भक्ति सगुण रूपाचीच होत असल्यामुळे) भक्ति ~~प्राप्ति~~ हे सगुण रूपाचे प्रयोजन आहे.

प्र०- हे निर्गुणरूपाचे ज्ञान कशानी होते?
उ०- वेदान्त वाक्यांच्या श्रवण, मनन, -
निदिध्यासानी.
प्र०- या वेदान्त वाक्यांच्या श्रवणादिकास
अधिकाऱ्याची आवश्यकता आहे काय?
उ०- होय. याकिंवा पूर्वजन्मांतरी यथाशास्त्र
वेद वेदाङ्गादिकांचे अध्ययन करून त्यात
सांगितलेल्या काम्य व निषिद्ध कर्म त्याग
पूर्वक निष्काम नित्य नैमित्तिक प्रायश्चित्त
कर्म व (उपासना) यांच्या अनुष्ठानानी
सर्व पापा पासून मुक्त होऊन शुद्ध अंतः -
करण झालेला व साधन चतुष्टय संपन्न
जीवात्मा अधिकारी आहे.
प्र०- वेद वेदाङ्गादिक कशास म्हणतात व ते
कोणचे आहेत?
उ०- ऋषी लोकानी समाधीत ऐकलेली पर -
मात्म्याची जी निश्वासरूप वाणी तिला
वेद म्हणतात. ही ऐकू येते म्हणून इला -

श्रुति नांव आहे. हे वेद ऋग्वेद, यजुर्वेद,
सामवेद व अथर्व वेद या भेदानी चार प्र-
कारचे आहेत व यांचे ऋग्वेदाचा आयु-
र्वेद, यजुर्वेदाचा धनुर्वेद, सामवेदाचा
गांधर्ववेद व अथर्ववेदाचा स्थापत्य -
वेद या प्रमाणें चार उपवेद आहेत.
वेदाङ्ग - शिक्षा, कल्प, व्याकरण, निरुक्त,
छन्द व ज्योतिष ही ६ वेदाङ्गे
होत.
शास्त्र - न्याय, वैशेषिक, सांख्य, योग,
पूर्व मिमांसा व उत्तर मिमांसा ही
६ शास्त्रे होत. यांनाच उपाङ्ग ही म्हणतात.
स्मृति - समाधींत श्रवण केलेल्या श्रुतीच्या अर्थाचे स्मरण करून
आपल्या शब्दांत प्रतिपादन करणें यास स्मृति म्हणतात.
इतिहास - भारत व रामायण याना इति -
-हास म्हणतात. (मनु, याज्ञवल्क्य, व्यास इत्यादि आप्तानी केलेल्या पुस्तकांस)
पुराण - ब्रम्ह, पद्म, विष्णु, शिव, भागवत,
नारद, मार्कण्डेय, अग्नि, भविष्य, -

- ब्रम्हवैवर्त, लिङ्ग, वाराह, स्कंध,
वामन, कूर्म, मत्स्य, गरुड व ब्रम्हाण्ड
अशी ही १८ पुराणें आहेत.

इतिहास पुराणें मिळून पांचवा वेद म्हणता-
त.

वेदात कर्म, उपासना व ज्ञान अशी तीन
कांडे आहेत. कर्मानी चित्त शुद्धि-
होत असून उपासनेनी चित्ताची एका-
ग्रता होते व ज्ञानानी मोक्ष मिळतो.

प्र०- कर्म कशास म्हणतात व त्याचे किती
प्रकार आहेत?

उ०- ब्राम्हणत्वादिक अभिमानानी केले जाते जे
त्याला कर्म म्हणतात. हे नित्य,
नैमित्तिक, काम्य, निष्काम, प्राय-
श्चित्त व निशिद्ध अशा भेदानी ६ -
प्रकारचे आहे.

श्रुति, स्मृति, पुराणादिकानी आपल्या

वर्णाश्रमा प्रमाणें प्रति दिवशी करण्या-
स सांगितलेले जे ते नित्य कर्म होत
हे केल्यानी पुण्य होत नसून न केल्या-
नी दोष होतो (पाप लागते) जसे संध्या
वंदनादिक.

वेदादिकानीच विशिष्ट देश काली -
देवतादिक व पितरादिक यांच्या निमित्ता-
नी सांगितलेले जे ते नैमित्तिक कर्म होय. जसे
श्राद्ध व्रतादिक.

पुत्रादिक व स्वर्गादिक फलाच्या इच्छेने -
केले जाते जे ते काम्य कर्म होय जसे
पुत्रकामेष्टि यज्ञ व हरिवंश श्रवणादिक.

नित्य नैमित्तिक कर्म ही फलाचे इच्छेनी
केली असता काम्य होतात व इच्छा
सोडून केली असता निष्काम होतात.

फलाची इच्छा सोडून केले जाते तेच
निष्काम कर्म होय.

वेदादिकानी न करण्यास सांगितलेले

जे ते निषिद्ध कर्म होय. जसे मद्यपान, परस्त्रीगमनादिक.

निषिद्ध कर्म घडल्याने उत्पन्न झाले-ल्या पापाची निवृत्ति करण्या करिता-सांगितलेले जे ते प्रायश्चित्त कर्म होय. जसे कृच्छ्र-चान्द्रायण व्रतादिक.

निषिद्ध कर्म त्याग पूर्वक निष्काम-कर्मांनी चित्तशुद्धि होते.

चित्ताचे तीन दोष आहेत. मल, विक्षेप आणि आवरण. पाप करणें किंवा पापाकडे प्रवृत्ति असणें याला मल दोष म्हणतात. हा निष्काम कर्मा-च्या पुण्यानी नाश होतो.

मलदोष निवृत्त झाल्यावर जपतप व्रतादिक इत्यादिक सद्वासनेच्या योगानी चित्त चंचल होण्यास विक्षेप-दोष म्हणतात. हा उपासनेनी नाश पावतो.

ब्रम्हस्वरूपाच्या अज्ञानास आवरण-दोष म्हणतात.

प्र०- स्त्रियांना कोणच्या कर्मांचे ठिकाणी अधिकार आहे?

उ०- स्त्रियांना पतीच्या आज्ञेनी काही व्रतादि-कांचे ठिकाणी अधिकार आहे. स्त्रियांचे मुख्य कर्म तर पतीची सेवा कर-णें हेच होय. स्त्रिया ह्या पतीची सेवा-करून त्याना अनुकूल राहिल्या म्हणजेच त्यांना पतीच्या अर्ध्या पुण्याची प्राप्ती होते. स्त्रियांना उपासना ही विशेषेकरून पतीचे ठिकाणी विष्णुबुद्धि ठेऊन सांगि-तली आहे. विधवा स्त्रियांना उपवा-स व्रतादिकांचे ठिकाणी स्वतंत्र रीतिने अधिकार असून भगवंताची उपासना ही सांगितली आहे.

प्र०- उपासना कशास म्हणतात?

उ०- (परमेश्वरसंबंधी) ध्यानादिक मानसिक कर्म याला उपासना म्हणतात. ती सगुण निर्गुण या भेदानी दोन प्रकारची आहे.

प्र०- ज्ञान कशाला म्हणतात?

उ०- वस्तुचें यथार्थ (सत्य) स्वरुप कळण्यास ज्ञान म्हणतात. ज्ञान हें श्रवणादिकानी होत असून त्याकरिता वर सांगितल्या प्रमाणें - साधन चतुष्टय सम्पन्न अधिकाऱ्याची आवश्यकता आहे हें वर सांगितलें च आहे.

प्र०- चार साधनें कोणची आहेत?

उ०- १. (आत्मानात्म) विवेक, २ वैराग्य, ३ शमादि साधन सम्पत्ती आणि ४ मुमुक्षा ही चार साधनें होत.

१. आत्मा सत्य असून अनात्मा (म्हणजे इतर सर्व दृश्य प्रपंच) मिथ्या आहे असें समजणें यास आत्मानात्म विवेक म्हणतात.

२. यालोकातील स्त्री पुत्र धनादिक व स्वर्गातील रम्भाभोगादिक फलाची इच्छा

न करणें याला वैराग्य म्हणतात.

३. शम, दम, उपरम, तितीक्षा, श्रद्धा व समाधान ह्या शमादि ६ साधन सम्पत्ति होत. मनाचा रोध करणें यास <u>शम</u> म्हणतात. नेत्रादिक बाह्येंद्रियांचा त्याच्या विषया पासून रोध करण्यास <u>दम</u> म्हणतात. विषया पासून रोधलेली इंद्रियें पुन्हा विषयाकडे न जाऊं देणें किंवा वर्णाश्रमाणी प्राप्त झालेल्या कर्माचा विधीनें त्याग करणें यास <u>उपरम</u> म्हणतात. शीतोष्ण सुख दुःखादि द्वंद्व सहन करण्याची शक्ति असणें हिला <u>तितीक्षा</u> म्हणतात. गुरु आणि वेदान्तवाक्याच्या विश्वासास <u>श्रद्धा</u> म्हणतात. गुरु वेदान्तानी सांगितलेल्या विषयांचें (श्रवणाचे) ठिकाणी चित्ताची एकाग्रता असणें यास <u>समाधान</u> म्हणतात.

४ जन्ममरणादिक संसारबंधनातून सुटण्याची जी
इच्छा तिला मुमुक्षा म्हणतात.

प्र० - आत्मा कशाला म्हणतात?

उ० - स्थूल, सूक्ष्म, कारण या तीन शरीराहून भिन्न
पंचकोशाच्या पलीकडे असणारा व जाग्रत्ति
स्वप्न, सुषुप्ति या तीन अवस्थेचा साक्षी सच्चिदा-
-नंद स्वरूप जो त्यास आत्मा म्हणतात.

स्थूलशरीर - *पंचीकृत म्हणजे प्रमाणानी मिसळ-
-लेल्या अशा पांच माहाभूता पासून बनलेले,
कर्मा पासून उत्पन्न झालेले, असणें, उत्पन्न होणें,
वाढणें, परिणाम पावणें, क्षीण होणें व नाश-
पावणें या ६ विकारानी युक्त व सुख दुःखादि
भोगाचे स्थान असे जे त्याला स्थूल शरीर
म्हणतात.

* आकाश वायु तेज आप (पाणी) पृथ्वी ही - (१२ पृष्ठावर पाहा)

सूक्ष्म शरीर - अपंचीकृत म्हणजे न मिसळलेल्या
अशा पांच माहाभूता पासून बनलेले असून
कर्माच्या योगानें उत्पन्न झालेले, कर्ण, त्वचा,
नेत्र, जिव्हा व नासिका अशी पांच ज्ञानेंद्रि-
-यें; वाणी, हस्त, पाद* गुद व जननेंद्रियें,
अशी पांच कर्मेन्द्रियें; प्राण, अपान, व्यान,
उदान व समान असे पंचप्राण मन व बुद्धि
अशा 17 तत्वानी युक्त व सुख दुःख भोगाचे
साधन असे जे त्यास सूक्ष्म शरीर म्हणतात.

कर्णाचा विषय शब्द ग्रहण, त्वचेचा विषय
स्पर्श ग्रहण, डोळ्याचा विषय रूप ग्रहण, जि-
-व्हेचा विषय रस ग्रहण व नासिकेचा विषय
गंधग्रहण हे होत.

कानाची देवता दिशा, त्वचेची वायु, डोळ्या-
ची

डोळ्याची सूर्य, जिव्हेचा वरुण, नासिकेची दोघे अश्विनी कुमार.

वाणीचा विषय भाषण, हस्ताचा विषय वस्तुग्रहण, पादाचा विषय गमन, गुदाचा विषय मलत्याग, व उपस्थाचा विषय ~~मलत्याग~~ आनन्द हे होत.

वाणीची देवता अग्नि, हस्ताची इन्द्र, पायाची विष्णु, गुदाची मृत्यु व उपस्थाची प्रजापती, हृदय, गुद, सर्व शरीर, कंठ व नाभी या पांच स्थान भेदानी एकाच वायुचे प्राण, अपान, व्यान उदान व समान अशी पांच नावें आहेत.

संकल्प विकल्प करणें यास मन म्हणत असुन निश्चय करण्यास बुद्धि म्हणतात. यांचेच चिन्तन करणें

म्हणजे चित्त व अहंता धारण करणें म्हणजे अहंकार असे पुन्हा दोन भेद आहेत. या दोन भेदाचा कोणी मन बुद्धित अंतर्भाव करतात.

मनाची देवता चन्द्रमा, बुद्धिची देवता ब्रम्हा, अहंकाराची देवता रुद्र व चित्ताची देवता वासुदेव.

कारणशरीर — सत्य किंवा असत्य रुपानी बोलून दाखविण्यास अशक्य, अनादि, अविद्यारुप, स्थूलसूक्ष्म या दोन शरीराचे कारण, स्वस्वरुपाचे अज्ञान, व कल्पनारहित असे जे त्यास
(पडछ्यांत असलेली शक्ति प्रत्यक्ष आढळायेत नाही परंतु कार्य [illegible] अनुभव येतो.)
कारणशरीर म्हणतात.
[illegible] कारण माया ही शक्ति असून जड असल्यामुळे तीस स्वतंत्र जगाचे कारण होण्याची शक्ति नाही [illegible] निराकार ही [illegible] येत नाही [illegible]

(१० पृष्ठावरची पुढील) — पृथ्वी ही पंच महाभूतें होत.

ब्रम्हाच्या आश्रयाने असलेली सत्व रज तम या तीन गुणात्मक जो माया तिच्या पासून पूर्वी आकाश

उत्पन्न झाले. आकाशापासून वायु, वायुपासून
तेज, तेजापासून आप, आपापासून पृथ्वी.
आकाशाचा गुण शब्द, वायुचा स्पर्श, तेजाचा
रूप पाण्याचा रस व पृथ्वीचा गंध. माया ही त्रि-
गुणात्मक असल्यामुळे व कारणाचे गुण कार्यात
उतरतात (येतात) हा नियम असल्यामुळे आ-
-काशादिक पांच भूतेंही त्रिगुणात्मक आहेत. त्या-
-च प्रमाणे आकाश वायुचे कारण असल्यामुळे
आकाशाचा शब्द गुण वायु मध्ये येऊन वायु
मध्ये शब्द व स्पर्श असे दोन गुण आहेत. त्याच
न्यायाने तेजा मध्ये शब्द स्पर्श व रूप हे तीन
गुण असून पाण्या मध्ये शब्द स्पर्श रूप रस हे चार
गुण आहेत व पृथ्वी मध्ये शब्द स्पर्श रूप रस
गंध हे पांच गुण आहेत.
(कोणी आधुनिक मतवादी वायु तेज पाणी व पृथ्वी
अशी चारच भूतें मानतात. आकाश मानित ना-
हीत. व आकाशाचा शब्द गुण हा वायुचाच गुण
आहे असे मानतात. परन्तु हे असंगत आहे.
कारण ज्या भूतापासून जे इंद्रिय उत्पन्न होते
ते त्या भूताच्या गुणाला ग्रहण करते हा नियम
असल्यामुळे वायुपासून उत्पन्न झालेले
जे स्पर्श इंद्रिय त्यानी नवीन मतवाद्यानी
मानलेल्या वायुच्या शब्द व स्पर्श अशा दोन

गुणाला ग्रहण केले पाहिजे परन्तु असा अनुभव
येत नाही. तर प्रत्येक इंद्रिय एक एक गुणाला
ग्रहण करिते व ती इंद्रिय पांच असल्यामुळे
भूतें ही पांचच सिद्ध होतात).

वर सांगितलेली ही त्रिगुणात्मक पांच भूतें सूक्ष्म
आहेत. यांनाच कोणी तन्मात्राही म्हणतात. या आ-
काशादिक सूक्ष्म पंच महाभूताच्या सत्वांशापासू-
-न क्रमाने श्रोत्र, त्वक्, चक्षु, जिव्हा व घ्राण ही
पंच ज्ञानेन्द्रियें उत्पन्न झाली व या पांची भूतांचे
सत्वांश मिळून अन्तःकरण उत्पन्न झाले. सत्व हे
ज्ञान उत्पन्न करणारे असून ही इन्द्रिये व मन ही
विषय ज्ञानाला कारणीभूत होत असल्यामुळे
सत्व अंशाचीच कार्ये आहेत. व ही ज्ञानेन्द्रिये ए-
-काएकाच्याच गुणाला ग्रहण करित असल्यामुळे
एक एकांच्या सत्वांशापासून च उत्पन्न झाली.

मन हे पांची भूतांच्या गुणाला ग्रहण करण्याला
कारणीभूत असल्यामुळे पांची भूतांच्या सत्वांशा
पासून उत्पन्न झाले.

या पांची भूतांच्या एक एका रजांशापासून पंच
कर्मेन्द्रियें उत्पन्न झाली. कारण यांच्या मध्ये रजा-
चे कार्य कर्मच दिसते. या पाचीचे रजांश मि-
ळून प्राण उत्पन्न झाला. कारण हा पाची कर्म-
न्द्रियांच्या व्यवहाराला कारणीभूत आहे.

आता राहिलेले या पांच महाभूतांचे जे तमांश
त्यांचे पंचीकरण होऊन स्थूलभूत उत्पन्न झाले.
हे पंचीकरण येणें प्रमाणें:- प्रत्येक भूतांचे दोन
तुकडे करून त्यातील एका तुकड्याचे चार भाग
करावे म्हणजे हा एकेक भाग एक अष्टमांश होतो.
हा एकेक स्वतःच्या पूर्वीच्या अर्धभाग सोडून इतर
चार भूतांच्या अर्धा मध्ये मिळवावे. याच म्हणजे

प्रत्येक भूताचा स्वतःचा एक अर्धा व इतर चार
भूतांचे चार अष्टमांश मिळून एक अर्धा, हे दोनी
अर्धा मिळून एक भूत तयार होतो.

प्र०- पांच कोश कोणचे आहेत?

उ०- अन्नमय, प्राणमय, मनोमय, विज्ञानमय आ-
-नन्दमय हे पांच कोश होत.

अन्नरसानी उत्पन्न होऊन व अन्नरसानीच
वृद्धिस पावून अन्नरूप पृथ्वी मध्ये जो लीन होतो
त्यास अन्नमय कोश म्हणतात. हा अन्नमय को-
-शच स्थूल शरीर होये.

प्राणादिक पांच वायु व वाणि आदि पांच कर्मे-
न्द्रिये मिळून प्राणमय कोश होतो. क्षुधातृषा-
-दिक याचे धर्म आहेत. यालाच क्रियाशक्ति
म्हणतात. शरीरात जितकी म्हणून क्रिया-
होते-

होते ती सर्व या प्राणमय कोशानीच होते.

मन आणि पांच ज्ञानेन्द्रियें मिळून मनोमय कोश होतो. शोक मोहादिक याचेच धर्म असून यालाच इच्छा शक्तिही म्हणतात. जीजी म्हणून इच्छा होते ती सर्व या मनोमय कोशाच्या योगानीच होते.

बुद्धि व पंचज्ञानेन्द्रियें मिळून विज्ञानमयकोश होतो. कर्तृत्व, भोक्तृत्व, निश्चयादिक याचेच धर्म आहेत. यालाच ज्ञान शक्तिही म्हणतात. जेजे म्हणून विषयाचे ज्ञान होते ते या विज्ञान-मय कोशाच्या योगानीच होते.

प्राणमय, मनोमय, विज्ञानमय हे तीन कोश मिळून सूक्ष्म शरीर होते.

कारण शरीररूप अविद्येत असलेले मलिनसत्व-रूप (रज तमानी तिरस्कृत असे जे सत्व) असे-

अन्तःकरण. प्रिय, मोद, प्रमोद वृत्ति सहित याला आनन्दमय कोश म्हणतात.

इष्ट वस्तुच्या पाहण्या पासून जे सुख ते प्रिय तिच्याच प्राप्ती पासून जे सुख तो मोद व ति-च्याच भोगा पासून जे सुख त्याला प्रमोद म्हणतात.

प्र०- जागृत् स्वप्न व सुषुप्ति अवस्था कशास म्हणतात?

उ० ज्या अवस्थेत कानादि इंद्रियानी शब्दादि विषयांचे ज्ञान होते त्याला जागृत् अवस्था म्हणतात. या अवस्थेत स्थूल शरीरावर अभिमान असतो. स्थूल शरीराच्या अभि-मानी आत्म्यास विश्व हे नांव आहे.

जागृत अवस्थेत जे ऐकिले व पाहिले त्या पासून उत्पन्न झालेल्या वासनेच्या योगानी - निद्रे समयी जो प्रपंच भासतो तिला स्वप्नाव-स्था म्हणतात. स्वप्नावस्थेत ~~स्थूल~~ सूक्ष्म शरीर असून त्याच्या अभिमानी आत्म्यास तैजस हे नांव आहे.

मी काही जाणत नव्हतो व सुखानी निजलो होतो असा अज्ञान व सुखाच्या ज्या काळच्या अनुभव सांगतो त्या काळास सुषुप्ती अवस्था म्हणतात. या अवस्थेत कारण शरीर असते. त्याच्या अभिमानी आत्म्यास प्राज्ञ हे नांव आहे. या शरीरकोशादिकास आत्मा हा माझे शरीर, माझे प्राण, माझे मन, माझी बुद्धि, माझे विज्ञान या प्रमाणें स्वतः मदीयत्वाने जाणत असल्या मुळे मदीयत्वाने (माझेपणाने) जाणले जाणाऱ्या अलंकार ग्रहादिका प्रमाणें हे आत्म्याहून भिन्न आहेत अर्थात् आत्मा नव्हेत.

तर आत्मा हा सच्चिदानन्दस्वरूप आहे. तिन्ही काळी राहते जे त्याला सत् म्हणत असून ज्ञान स्वरूपाला चित् व सुखस्वरूपाला आनन्द म्हणतात. या प्रमाणें सच्चिदानन्दस्वरूप आत्म्याला जाणावे

याच्याच उलट असत् जड दुःखरुपास अनात्मा म्हणतात.

शरीरकोशादिक हे सर्व असत् जड दुःखरूप असल्यामुळे हे अनात्मा होत.

जी वस्तु आदि अन्ती नसून मध्येच दोरीच्या सर्पा प्रमाणें किंवा स्वप्ना प्रमाणें भासते ती खरोखर मध्ये नसून भ्रमानीच भासते. तिलाच असत् किंवा मिथ्या म्हणतात. या प्रमाणेंच हे स्थूल सूक्ष्म कारण तीन्ही देह (स्थूल देह हा स्वप्न निद्रेत भासत नसून सूक्ष्मदेह हा जागृत निद्रेत भासत नसून कारण देह हा जागृती स्वप्नात भासत नसून) मध्येच भासतात म्हणून हे मिथ्या होत.

जे वस्तु ज्ञानशून्य म्हणजे आपल्याला जाणत नसून दुसऱ्यालाही जाणत नाहीं तिला जड म्हणतात. प्रतिकूल वेदनास (अनुभवास) दुःख म्हणतात

प्र०- आत्मा व देहादिक हे जर विरुद्ध स्वभावाचे व विरुद्ध धर्मी आहेत तर यांचा संयो-

होऊन यांचे परस्परांचे धर्म परस्परांचे ठिकाणी कसे भासतात ?

उ०- वस्तुतः पाहिले असता यांचा संयोग होत नसून अज्ञानामुळे रज्जूसर्पवत् संयोग झाल्या सारखा भासतो. परन्तु तो संयोग सत्य नसून मिथ्या आहे व त्याचे धर्मही जे एकमेकांचे ठिकाणी भासतात ते भ्रमानी भासतात. यांच्याया संयोगासच अध्यास म्हणतात. याचे मूळ कारण सत्य स्वरूपाचे अज्ञान हे आहे.

प्र०- अज्ञानाचे काय स्वरूप आहे ?

उ०- अज्ञान हे अनादि सत् किंवा असत् रूपाने बोलून दाखविण्यास अशक्य (सत् म्हणावे तर ज्ञानानी नाशपावते व असत् म्हणावे तर प्रत्यक्ष भासते), त्रिगुणात्मक, ज्ञानविरोधी, भावरूप (अस्तित्वरूप) अशा प्रकारे मी अज्ञ आहे अशा प्रकारच्या

अनुभवावरुन सांगतात. "देवात्मशक्तिं स्वगुणैर्निगूढां" इत्यादि श्रुति वरुन या अज्ञाना पासून आत्मानात्म्याचा अविवेक होऊन अध्यास होतो.

अज्ञान हे व्यष्टि समष्टि रूपाने दोन प्रकारचे आहे. एकत्वाला व्यष्टि म्हणत असून समुदायाला समष्टी म्हणतात. जसे झाड व वन समष्टी अज्ञानास माया म्हणत असून ती शुद्ध सत्वात्मक (अल्प अशा रजतमानी विकार न पावलेल्या अधिक सत्वात्मक) आहे व व्यष्टी अज्ञानास अविद्या म्हणत असून ते मलिन सत्वात्मक (अधिक रजतमानी विकार पावलेल्या अल्प सत्वात्मक) आहे. समष्टी अज्ञानाच्या म्हणजे मायेच्या अभिमानी चैतन्यास ईश्वर (सर्वज्ञ, सर्वेश्वर, सर्वनियन्ता, अव्यक्त, अन्तर्यामी, जगत्कारण)

म्हणत असून व्यष्टी अज्ञानाच्या म्हणजे
अविद्येच्या अभिमानी चैतन्यास प्राज्ञ (-
अल्पज्ञ, अनीश्वर जीव इत्यादि) म्हणतात.
या समष्टी अज्ञानरूप मायेस व व्यष्टी अज्ञान-
रूप अविद्येस अनुक्रमें ईश्वराचे व जीवाचे
कारणशरीर म्हणतात. व्यष्टी सूक्ष्म व स्थूल -
शरीराच्या अभिमानी आत्म्यास तैजस व-
विश्व म्हणतात हे मागे सांगितलेच आहे.
समष्टी सूक्ष्म शरीराच्या अभिमानी आत्म्यास -
हिरण्यगर्भ म्हणत असून समष्टी स्थूल शरीरा-
च्या अभिमानी आत्म्यास वैश्वानर किंवा विरा-
-ट् म्हणतात.
या अज्ञानाच्या आवरण व विक्षेप अशा दोन
शक्ति आहेत - वस्तुस्वरूप झाकणाऱ्या शक्तिस-

आवरणशक्ति म्हणत असून तद्विपरीत देहादि
क संसार भासविणाऱ्या शक्तिस विक्षेपशक्ति
म्हणतात. हे आवरण ही असत्वापादक व
अभानापादक या भेदाने दोन प्रकारचे आहे.
ब्रम्ह नाहीं अशा प्रत्ययास असत्वापादक
आवरण म्हणत असून ब्रम्ह मी जाणत नाही
अशा प्रत्ययास अभानापादक आवरण म्हण-
तात.
विक्षेप हे मलयुक्त व अमलयुक्त या भेदाने दोन-
प्रकारचे आहे - आवरण निवृत्ति (नाहीशी होणें)
बरोबर ज्याची निवृत्ती होते त्याला मलयुक्त-
विक्षेप म्हणतात. जसे रज्जूवर भासलेला-
विक्षेपरूपी सर्प रज्जूस्वरूपाचे आवरण निवृत्त
झाल्यावर म्हणजे त्याचे ज्ञान झाल्यावर निवृत्त

होतो म्हणून त्याला मलयुक्त विक्षेप म्हणतात.

आवरण

आवरण निवृत्ति बरोबर ज्याची निवृत्ति होत नाहीं त्याला अमलयुक्त विक्षेप म्हणतात. जसे रज्जूसर्पापासून होणारे भयकंपादि विक्षेप रज्जूचे आवरण भंग होऊन ज्ञान झाल्यावरही सर्परूपी मलयुक्त विक्षेपाप्रमाणे निवृत्त होत नाहीं म्हणून त्याला अमलयुक्त विक्षेप म्हणतात.

अर्थात् अज्ञानाच्या या दोन शक्ति मुळे-च वस्तु स्वरूपाचे भान न होता त्यावर देहादिक व विश्वादिक हा प्रपंच भासतो. यालाच अध्यारोप म्हणतात. (सर्प नसलेल्या रज्जूचे ठिकाणी होणाऱ्या मिथ्या सर्पारोपा प्रमाणें विश्व नसलेल्या ब्रम्हाचे ठिकाणी

होणाऱ्या मिथ्या विश्वारोपासच अध्यारोप-म्हणतात). हा अध्यारोप अज्ञानशक्तिपासून होत असल्या मुळे याची निवृत्ति ज्ञानाने-च होणें शक्य आहे.

या प्रमाणें ज्ञानाने अध्यारोपाचा बाद होऊन सत्य स्वरूप कळण्यास अपवाद म्हणतात. ज्ञान हे श्रवण, मनन, निदिध्यासाच्या योगाने होते हे मागे सांगितलेच आहे.

श्रवण — ६ प्रकारच्या लिङ्गानी संशयरहित समस्त वेदान्ताचे अद्वयित वस्तुचे ठिकाणी तात्पर्य अवधारण्यास (ग्रहणकरण्यास) श्रवण म्हणतात.

उपक्रमोपसंहार, अभ्यास, अपूर्वताफल, अर्थवाद व उपपत्ती यानां ६ लिङ्ग म्हणतात.

प्रकरणामध्ये सांगितलेल्या अर्थास आरंभीच अन्ती सांगणें यांस उपक्रमोपसंहार म्हणतात.

प्रकरणात सांगितलेल्या वस्तुला मध्ये पुन्हा २ सांगणें याला अभ्यास म्हणतात.

प्रकरणात प्रतिपादित जी वस्तु ती दूसऱ्या प्रमाणाचा विषय न होणें (प्राप्त न होणें) याला अपूर्वता म्हणतात.

प्रकरणात प्रतिपादन केलेल्या साधनाचे त्यात सांगितलेले जे प्रयोजन त्याला फल म्हणतात.

प्रकरणात प्रतिपादित अर्थाची प्रशंसा करणें याला अर्थवाद म्हणतात.

प्रकरणात प्रतिपादिलेल्या अर्थाच्या सिद्धि करिता त्याठिकाणी सांगितलेल्या युक्तीस - उपपत्ती म्हणतात.

श्रवण केलेल्या अद्वैत वस्तुचे तिचे ठिकाणी उत्पन्न झालेल्या असंभावनेची श्रुतीला अनुरुप अशा तर्काने निवृत्ति करुन सतत चिंतन करण्यास मनन म्हणतात.

विपरीत भावना (म्हणजे विजातीय देहादि बुध्यन्त जड पदार्थांचे) निराकरण करुन अद्वितीय - वस्तुच्या सजातीय करणास (म्हणजे अद्वितीय वस्तुचे तैलधारावत अखंड चिन्तन करण्यास निदिध्यास म्हणतात.

वर श्रवण मनन निदिध्यास यामध्ये अनुक्रमाणे निवृत्ति करण्यास सांगितलेले संशय, असंभावना व विपरीत भावना हे ज्ञानाचे ठिकाणी तीन प्रतिबंध आहेत.

द्विकोटिक ज्ञानास किंवा पूर्वपक्ष व सिद्धान्त बीज-

- रूपप्रवाही जी चित्तवृत्ति तिला संशय म्हण-
तात. हा संशय प्रमाणगत व प्रमेयगत या
प्रमाणें दोन प्रकारच्या आहे.

ज्ञेय ज्याच्या योगानी जाणल्या जाते त्याला
प्रमाण म्हणत असून प्रमाणाच्या योगाने जे
जाणल्या जाते त्यास प्रमेय म्हणतात. व
प्रमाणाच्या योगानी जाणणारा जो तो प्रमाता
होय. (याचे प्रमाणें ध्येय ध्याता ध्यान, ज्ञेय
ज्ञाता ज्ञान इत्यादि त्रिपुटी ही जाणाव्या)
प्रमाण हे प्रत्यक्ष, अनुमान, उपमान, शब्द,
अर्थापत्ती आणि अनुपलब्धी या भेदानी
६ प्रकारचे आहे.

श्रोत्रादिक इंद्रियाने शब्दादिक विषयाचे-
ज्ञान होण्यास प्रत्यक्ष प्रमाण म्हण तात.
इंद्रियास गोचर नसल्या वस्तुचे प्रत्यक्ष-

प्रमाणाच्या बलावर बुद्धिच्या योगानी जे ज्ञान होणे
त्यास अनुमान प्रमाण म्हण तात.
वेदादिक शास्त्र व आप्त वचन यास शब्द प्रमाण
म्हणतात. यथार्थ बोलणारा त्याला आप्त म्हण-
तात.

प्रसिद्ध साधर्म्यावरून (सारखेपणा) साध्य साधनास उपमान
म्हणतात. जसे तळ्या वरून समुद्राची कल्पना-
करणें किंवा गाई वरून गवयाची (`[illegible]`) कल्पना करणें.

अर्थ नियमा वरून ज्याचे ग्रहण होते त्याला
अर्थापत्ती म्हणतात. जसे देवदत्त दिवसा
जेवत नाहीं परन्तु लट्ठ दिसतो त्यावरुन
रात्रि जेवत असला पाहिजे असे जाणणें.

अतिदूर, अतिसमीप, इंद्रियघात, मनश्चां-
चल्य, सूक्ष्मत्व, व्यवधान, अभिभव, समाना-
-भिहार आणि अभाव या ९ प्रतिबंधाच्या-

योगाने पदार्थांचे भान न होण्यास अनुप-
लब्धि प्रमाण म्हणतात.

ह्या प्रसंगानी ६ प्रकारच्या व्याख्या सांगित-
ल्या. परन्तु या ठिकाणी (प्रमाणगत व प्रमेय
गत संशयाची व्याख्या सांगण्या करिता)
श्रुति (म्हणजे शब्द) प्रमाणाशीच कार्य -
आहे.

जगताचे कारण ब्रम्ह आहे किंवा प्रकृति आहे
अशा प्रकारच्या चित्त वृत्तीस प्रमेयगत
संशय म्हणतात.

वेदादिक कर्मांचे प्रतिपादन करितात किंवा
सिद्ध ब्रम्हाचे प्रतिपादन करितात. अशा प्रकार
च्या चित्तवृत्तीला प्रमाणगत संशय म्हणतात.
या प्रमाणें असंभावना व विपरीत भावना ही
प्रमेयगत व प्रमाणगत या भेदानी दोन प्रकारच्या

आहेत :-

ब्रम्ह हे जगताहून विलक्षण (म्हणजे ब्रम्ह चेतन -
असून जगत हे जड) असल्यामुळे ते जगताचे कारण
असणें कसे संभवते (कारण कार्य व कारण या
मध्ये सादृश्य असते) अर्थात् संभवत नाहीं.
अशा प्रकारच्या चित्तवृत्तीला प्रमेयगत-
असंभावना म्हणतात.

ब्रम्ह हे सिद्धच असल्यामुळे प्रत्यक्षादिक प्रमा-
णें ते प्रत्यक्षादि इतर प्रमाणानीही ज्ञात होणें
शक्य आहे. तेव्हां श्रुतिच्या सिद्ध ब्रम्हाला
प्रतिपादन करणारी कशी होईल कारण इतर
प्रमाणाच्या विषय होणाऱ्या वस्तुला तिचे प्रति
-पादन करणें निष्फल आहे. अशा प्रकार-
च्या चित्तवृत्तीला प्रमाणगत असंभावना
म्हणतात.

पटतंतू घट मृत्तिका इत्यादि कार्यकारणा
मध्ये सादृष्य दिसत असते परन्तु जगत आणि
ब्रम्ह यांच्या मध्ये जड-चेतनादिक विलक्षण-
ता असल्या मुळे जगत्कार्यासी सदृष असल्या-
मुळे जड प्रधानच जगताचे कारण होय
अशा प्रकारच्या निश्चय याला प्रमेयगत
विपरीत भावना म्हणतात.

सिद्ध ब्रम्हाला श्रुतिचे प्रतिपादन करणें -
निष्फल होत असल्या मुळे श्रुति ब्रम्हपर
(ब्रम्हाला प्रतिपादन करणारी) नसून कर्म-
परच (कर्मालाच प्रतिपादन करणारी)
आहे अशा प्रकारच्या निश्चयाला प्रमाण
गत विपरीत भावना म्हणतात.

ज्या वेदान्त वाक्याचे श्रवण करावयाचे ती
वाक्यें दोन प्रकारची आहेत. अवान्तर वाक्य
आणि माहावाक्य. जी तत् किंवा त्वम पदा-
चा बोध करितात ती आवान्तर वाक्यें असून
जी तत्त्वं पदाच्या ऐक्याचा बोध करितात

(म्हणजे जीव ब्रम्हाच्या ऐक्याचा बोध करि-
तात) ते महावाक्य होत.

आवान्तर वाक्यानी परोक्ष ज्ञान होत असून
महावाक्याने अपरोक्ष ज्ञान होते.

ब्रम्ह आहे असे जाणण्याला परोक्ष ज्ञान
म्हणत असून मीच ब्रम्ह आहे याला अप-
रोक्ष ज्ञान म्हणतात. मागे सांगितलेले
असत्वापादक (ब्रम्ह नाहीं) आवरण हे परो-
क्ष ज्ञानाने नाश होते व अभानापादक (मी
ब्रम्ह जाणत नाहीं) आवरण हे अपरोक्ष-
ज्ञानानी नाश होते.

अशा प्रकारे अपरोक्ष ब्रम्हात्मैक्यज्ञान
झाले असता तीन प्रकारचे दुःखाची -
अत्यन्त निवृत्ति व परमानन्दप्राप्ती
होणें याला मोक्ष म्हणतात.

वर ज्या दुःखाची निवृत्ती सांगितली ती
आध्यात्मिक, आधिभौतिक, व आधि-
दैविक होत. आध्यात्मिक हे दुःख-

शारीर व मानस भेदानी दोन प्रकारचे आहे. ज्वरादिक हे शारीरिक दुःख असून, प्रियवस्तु वियोग, अप्रिय वस्तुचा संयोग इत्यादिक हे मानस दुःख होत.
व्याघ्रादिक पशुपासून होणाऱ्या दुःखाला आधिभौतिक म्हणतात. व ग्रहपीडा-अतिवृष्टि आदिक यांच्यापासून होणाऱ्या दुःखास आधिदैविक दुःख म्हणतात.
या तीन दुःखाच्या अत्यन्त विनाश याचे कारण अज्ञान याचा नाश झाल्या वाचून होत नाहीं. म्हणून ज्ञानानीच कारणासहित याची निवृत्ती होते.
औषधादिक, शास्त्रादिक व शांत्यादिक हे जे यांच्या निवृत्तिचे लौकिक उपाय आहेत यांच्या योगानी या दुःखाची एकान्त व अत्यन्त निवृत्ति होत नाहीं.
एकान्त म्हणजे अवश्य. वर सांगितलेल्या-औषधादिक उपायानी ज्वरादिकाची अवश्य

निवृत्ति होतेच असा नियम नाहीं म्हणून यानां अनैकान्तिक (अवश्य लागून न पडणारे) उपाय म्हणतात.
त्याचप्रमाणें यदा कदाचित् निवृत्ति झाली तरी अत्यन्त म्हणजे नित्यची निवृत्ति होते असा नियम नाहीं. कारण पुन्हा रोगादिक होण्याचा संभव राहतोच. म्हणून यानां अनत्यंत म्हणजे अनित्य उपाय म्हणतात.
येथील उपाया प्रमाणें स्वर्ग प्राप्त्यादिक पारलौकिक उपाय ही एकान्त व आत्यन्तिक निवृत्ती-ची व परंसुख प्राप्तीची साधने नव्हेत.
म्हणून त्या इहपर उपाया पासून व त्यांच्या-फलापासून इच्छा रहित होणें याला वैराग्य म्हणतात हे मागे सांगितलेच आहे.
वर सांगितलेली मुक्ति दोन प्रकारची आहे-जीवन्मुक्ति व विदेह मुक्ति.
देह असतानांच त्रिविध दुःखाची अत्यन्त

निवृत्ति व परमानन्द प्राप्ति असणे याला -
जीवन्मुक्ति म्हणतात. व देह पातानन्तर ती -
असणे याला विदेह मुक्ति म्हणतात.

+टीप जीवन्मुक्ति ही तत्वज्ञान मनोनाश व वासना -
क्षय या तीहींच्या एककालिन अभ्यासाने
प्राप्त होते.

नुसत्या तत्वज्ञानाने (मनोनाश व वासनाक्षया
वाचून) विदेह मुक्ति तर अवश्य होते परन्तु
जीवन्मुक्ति प्रमाणे दृष्ट दुःख निवृत्ति व दृष्ट परमानन्द -
प्राप्ति मात्र होत नाहीं.

याकरिता तत्वज्ञानानन्तरही जीवन्मुक्ति सुखार्थ
विरक्ति आणि उपरति यांचा अभ्यास करावा असे
विद्यारण्य स्वामींनीं आपल्या जीवन्मुक्ति विवेक
वगैरे ग्रंथात सांगितले आहे

तत्वज्ञानाने अविद्यानिवृत्ति झाली असतांच
जरी वासना क्षय होतो तरी त्याचे रक्षण मात्र

विरक्ति आणि उपरति यांच्या वाचून होत नाहीं
म्हणून विरक्ति आणि उपरति यांच्या अभ्यासात क्लेश असून भक्तिने यांची सहज प्राप्ती
होते असे भक्ति शास्त्रात सांगितेले आहे.

दृढ तत्वज्ञान झाले असता चालता बोलता
निरंतर समाधीच असते. समाधीतच ~~किंवा~~
आत्मा किंवा आत्मज्ञान असून व्युत्थानीताहीं
असे थोडेच आहे, समाधि व व्युत्थान हे कुठे [illegible] असे ही ~~[illegible]~~ तत्वज्ञानी
यांचे मत आहे.

तत्वज्ञान झाल्या नन्तर संचित कर्मांचा नाश
होऊन क्रियमाण कर्माचा ही लेप लागत नाहीं
परन्तु प्रारब्ध कर्म मात्र भोगल्यावाचून क्षीण
होत नसल्यामुळे त्याचा भोग होई पर्यन्त
देह असतो. ज्या प्रमाणें सुटलेला बाण किंवा
कुलाल चक्रादि (लक्ष्यवेध किंवा घटादि कार्य

-तयार झाल्या नन्तरही) गति असे पर्यन्त गतिमान असतात.

संचित कर्म - पूर्वी अनंत जन्मी केलेले जे बीजभूत कर्म ते संचित कर्म होय.

वर्तमान देह उत्पन्न करून त्या ~~जन्मा~~तच सुख-दुःख देणार म्हणजे फलोन्मुख झालेले जे कर्म ते प्रारब्ध कर्म होय.

वर्तमान देहीं घडणार जे कर्म ते क्रियमाण कर्म होय.

या प्रमाणें कर्म हे संचित, प्रारब्ध व क्रियमाण या भेदानी तीन प्रकारचे आहेत.

~~ब्रह्माच्या जगत्कारणत्वाचे विचार -~~

कोण्याही कार्याला दोन प्रकारची कारणें असतात. एक निमित्त कारण व दुसरे उपादान कारण.

कार्याला ज्याची आवश्यकता असून जे कार्यानुगत म्हणजे कार्या मध्ये भरलेले असते ते उपादान कारण होय. जसे घटाला मृत्तिका,

पटाला तंतू इत्यादि.

कार्याला ज्याची आवश्यकता असून जे कार्या मध्ये भरलेले नसते ते निमित्त कारण होय. जसे घटाला कुंभार, दंड-चक्रादि.

उपादान कारण हे आरंभक, परिणामी व विवर्त या भेदानी तीन प्रकारचे आहे.

कार्य ज्यामध्ये समवाय संबंधाने (कार्यकारणाचा जो नित्य संबंध तो समवाय संबंध होय) राहून जे स्वसंयोगारंभाने कार्य उत्पन्न करते किंवा कार्यरूप होते ते आरंभ उपादान कारण होय. जसे पटाला तंतू.

जे स्वतः परिणाम पावून कार्य रूप होते ते परिणामी उपादान होय. (हे अर्धे विकृत व सर्व विकृत याभेदानी दोन प्रकारचे आहे. जे कार्य रूप झाल्यावर पुन्हा कारण रूप होते ते अर्धे विकृत होय, जसे कुंडलाकृति झालेला सर्प किंवा गार रूप झालेले पाणी.

जे कार्य रूप होऊन पुन्हां कारण रूप होत नाहीं-

ते सर्व विकृत होय. जसे दहीरूप झालेले दूध)
स्वरूपात विकार न पावून जे दुसऱ्या रूपानी भांसते ते विवर्त उपादान कारण होय. जसे सर्पाला रज्जू ; अलङ्काराला सुवर्ण.

विवर्त हा अध्यस्त, अनध्यस्त या प्रमाणें दोन प्रकारचा आहे.

वस्तु स्वरूपाला झाकून जो दुसऱ्या रूपानी भासतो तो अध्यस्त विवर्त असून वस्तु स्वरूपाला न झाकता जो दुसऱ्या रूपानी भासतो तो अनध्यस्त विवर्त होय. जसे रज्जूसर्प, सुवर्णालंकार.

ब्रम्ह हे जगताला विवर्तोपादान कारण असून माया ही परिणामोपादान कारण आहे. जगताचे निमित्त कारण ही ब्रम्हच आहे. ज्या प्रमाणें कातनी ही जाळ्याचे निमित्त व उपादान दोन्ही कारण रूप आहे.

(कातणी देह दृष्टिने जाळ्याचे उपादान कारण असून चैतन्यसहित बुद्धि दृष्टीने निमित्त कारण आहे. त्याप्रमाणे जगताला जड भूतांच्या दृष्टिने ब्रम्ह उपादान कारण असून साक्षीच्या ईश्वर दृष्टिने निमित्त कारण आहे.)

जगत हे ब्रम्हाचा अध्यस्त विवर्त असून अवतार स्वरूप हे जगताचा अनध्यस्त विवर्त होय.

निदिध्यासना करिता आवश्यक असलेल्या – योगाची यम, नियम, आसन, प्राणायाम, प्रत्याहार, धारणा, ध्यान, आणि समाधि अशी आठ अंगे आहेत.

अहिंसा, सत्य, अस्तेय (चोरी न करणें) ब्रम्हचर्य व अपरिग्रह (अत्यन्त आवश्यकता नसलेल्या व शास्त्र निषिद्ध वस्तूचा संग्रह न करणें) हे यम होत.

शौच, संतोष, तप स्वाध्याय (वर्णाश्रमा प्रमाणें प्राप्त असलेले अध्ययन), प्रवचन (अध्यापन) हे नियम होत.

सिद्धासन पद्मासनादिक हे आसने होत. पूरक (वायु आंत ओढणें) कुंभक (वायु निरोध करणें) रेचक (हळुर वायु बाहेर सोडणें) करून प्राण निग्रहाचा अभ्यास करणें याला प्राणायाम म्हणतात

इंद्रियांना त्यांच्या विषयापासून निवृत्त

करणें याला प्रत्याहार म्हणतात.
इष्ट वस्तुचे ठिकाणीं चित्त धारण करण्यास (ठेवण्यास) धारणा म्हणत असून तिचे ठिकाणी चित्तांच्या प्रवाह करण्यास (म्हणजे सारखे चित्त ठेवण्यास) ध्यान म्हणतात.
ध्येयरूप होऊन जाण्याला समाधि म्हणतात.
ब्रम्ह हे तटस्थ लक्षण व स्वरूपलक्षण या भेदानी दोन प्रकारचे आहे. जगज्जन्मादिमत्व (जगाच्या उत्पत्ति स्थिति लयाला कारणी भूत जे ते) तटस्थ लक्षण असून सच्चिदानन्द हे स्वरूप लक्षण होय.
तटस्थ लक्षण युक्त जे ब्रम्ह ते शबलब्रम्ह असून स्वरूप लक्षण युक्त जे ब्रम्ह ते शुद्ध ब्रम्ह होय
शब्दाची अर्थाचे ठिकाणी जी प्रवृत्ति ती वृत्ति होय. ही (शब्द) वृत्ति तीन प्रकारची आहे - १ मुख्या (किंवा शक्ति) २ लक्षणा ३ गौणी —

मुख्या किंवा शक्ति वृत्ति - (अमुक शब्दापासून अमुक अर्थ जाणावा अशा) ईश्वरेच्छेपासून उत्पन्न होणारा जो अर्थ संकेत (किंवा शब्दाची अर्थाचे ठिकाणी प्रवृत्ति) ही शक्ति वृत्ति होय. जसे डित्थ म्हणजे तोडलेल्या लाकडाचे खोड; गाय म्हणजे चारपाय असून गळ्यात पोळी राहते ती; शुक्ल म्हणजे पांढरा रंग, पंकज म्हणजे कमल इत्यादि. या मुख्या वृत्तिने ज्या अर्थाच्या बोध होतो तो मुख्यार्थ (शक्यार्थ) किंवा वाच्यार्थ होय. (म्हणजे शब्द उच्चारल्या बरोबर जो अर्थ लक्षात येतो तो).
लक्षणा वृत्ति - मुख्यार्थ किंवा शक्यार्थ युक्त नसता तत्संबंधी अर्थाचे ठिकाणी जी शब्द प्रवृत्ति ती —— लक्षणा वृत्ति होय. जसे गंगेवर घर आहे " या वाक्यात गंगा — शब्दाचा शक्यार्थ जो प्रवाह त्यावर घर राहू शकत नाहीं म्हणून तत्संबंधी जो तीर त्यावर लक्षणा केली म्हणजे गंगेच्या तीरावर घर आहे असा अर्थ केला. या —

(८५)

या लक्षणा वृत्तीने जो अर्थ ज्ञात होतो तो -
लक्ष्यार्थ होये. लक्षणा जहत, अजहत
(किंवा भागत्याग)
व जहदजहत् अशा भेदाने तीन प्रकारची
आहे. जीत वाच्यार्थाचा त्याग असतो ती
जहत लक्षणा. गंगेवर घर आहे यात गंगेच्या
प्रवाहाचा त्याग करुन तीरावर लक्षणा केली.
जीत वाच्यार्थाचा त्याग नसून लक्ष्यार्थ अधिक
सेय
जोडला जातो ती अजहत् - जसे छत्रीवाले
जातात यांत बिन छत्रीचेही लोक असतात.
जीत वाच्यार्थाच्या एक देशाचा त्याग असतो
किंवा भागत्याग
ती जहदजहत् होय - जसे तो हा देवदत्त या
वाक्यात तो म्हणजे त्या देशकाली असलेला
देवदत्त व हा म्हणजे या देशकाली असलेला
देवदत्त. यात तो देशकाल व हा देशकाल
सोडला म्हणजे देवदत्त व्यक्ति एकच राहते.
५
<u>गौणीवृत्ति</u> - वाच्यार्थाच्या ठिकाणी अस-
लेल्या गुणानी युक्त जो त्याच्या सारखा दुसरा
पदार्थ त्याचे ठिकाणी त्या गुणामुळे जी-

(८७)

शब्द प्रवृत्ति ती गौणी वृत्ति होय. जसे
देवदत्त सिंह आहे या वाक्यात सिंहाच्या
शौर्यादि गुणानी युक्त जो देवदत्त त्याचे
ठिकाणी सिंह शब्दाची प्रवृत्ति. -
गौण वृत्तीने जो अर्थ जाणला जातो तो
गौणार्थ होय.

[OrderDescription]
,CREATED=20.08.19 15:13
,TRANSFERRED=2019/08/20 at 15:44:33
,PAGES=119
,TYPE=STD
,NAME=S0001514
,Book Name=M-641-SHRI GYANESHWAR MAULI SAMARTH
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF

FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF

FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
,FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF

FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF
,FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF
,FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
,FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF
,FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF
,FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF
,FILE111=00000111.TIF
,FILE112=00000112.TIF
,FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF

FILE116=00000116.TIF
,FILE117=00000117.TIF
,FILE118=00000118.TIF
,FILE119=00000119.TIF
,